

Karl Johan Danell: *La linguistique. Pratique et théorie*. Lund: Studentlitteratur, 1993

Karl Johan Danell, som er professor i fransk ved universitetet i Umeå, har skrevet denne bog for at give sine studerende og andre en introduktion til lingvistisk metode samt til grundlæggende lingvistiske begreber.

KJD's mål er at gøre de studerende bevidste over for sproglige problemer, så de søger løsninger og får brug for teorierne - eller med andre ord får lyst til at beskæftige sig med lingvistik. Han tager derfor læserne ved hånden og fører dem gennem hele den lingvistiske proces: Først formulerer han tre konkrete sproglige problemer med stigende kompleksitet, nemlig valget mellem de to ord *an/année*, visse aspekter af konstruktionerne *faire faire quelque chose à quelqu'un/laisser faire quelque chose à quelqu'un* og endelig forskellen mellem *pas de vin/pas du vin*; dernæst redegør han for de begreber og teorier, som synes at kunne anvendes til en løsning af disse problemer.

Bogen er tænkt som et supplement til de traditionelle grammatikker og lingvistiske værker, som KJD kritiserer for ofte blot at indeholde lange opremssninger af termer, begreber og lingvistiske skoler. Han mener, at der mangler pædagogisk orienterede værker, som giver de studerende mulighed for selv at afprøve teorierne som redskaber til analyse af sproglige problemer, i stedet for at de blot får præsenteret færdige løsninger. Og det er netop denne mangel, som han med nærværende bog søger at afhjælpe.

Ud fra et pædagogisk synspunkt må KJD's kritik af den traditionelle lingvistiske litteratur siges at være fuldt ud berettiget. Lingvistiske artikler og monografiske værker, som i reglen er skrevet for lingvister (dvs. for fagfolk), beskriver ikke de anvendte metoder i pædagogisk form, og grammatikkerne fokuserer i højere grad på analyseresultaterne end på selve metoden. Hertil kommer, at selvom enhver grammatiklærer vel nok præsenterer sine studerende for grammatiske øvelser, så er formålet nok snarere at checke, at de kan applicere grammatikkens "facitliste" rigtigt, end at formidle kendskab til lingvistisk metode. Denne mangel i den lingvistiske litteratur - og altså sandsynligvis også i sprogundervisningen - udgør et generelt problem, da glæden ved selv at løse et specifikt sprogligt problem (hvilket jo kræver kendskab til metoden) og især lysten til problemløsning, som bekendt, er en vigtig motiverende faktor i enhver indlæringsproces. Mere specifikt udgør manglen her i Danmark et - endog akut - problem i forbindelse med etableringen af den nye ph.d.-uddannelse. Skal man i uddannelserne skabe forudsætninger og interesse for forskning i sprog, er det nemlig absolut nødvendigt, at der formidles en indsigt i og forståelse for lingvistisk metode.

En anden ting er, at man i de senere år har satset på forskningsbaseret undervisning på de højere læreanstalter. Det har bl.a. givet sig udslag i, at der så at

sige udelukkende ansættes forskere i undervisningsstillinger. Baggrunden herfor må vel være, at forskeren forventes at have - og kunne formidle - et bredt kendskab til diverse lingvistiske teorier og til lingvistisk metode. Men for på mere systematisk vis at kunne formidle kendskab til lingvistisk metode er det nødvendigt, at der også findes egnet materiale til formålet. Det synes desværre generelt ikke at være tilfældet. Med denne bog er der imidlertid nu taget fat på udviklingen af materiale, som kan være med til at styrke forbindelsen mellem forskning og undervisning.

Bogen er udtryk for metodisk nytænkning, og KJD opfylder på glimrende vis sit mål. Med sin solide baggrund i såvel forskning som undervisning formår han på en klar og letforståelig måde at vise, hvordan lingvisten tager fat på og arbejder med et sprogligt problem, samtidig med at han med udgangspunkt i det empiriske materiale fører læseren godt rundt i den moderne lingvistik.

Enhver form for nytænkning fører dog næsten automatisk en række problemer med sig. KJD har i hovedsagen løst disse med held, men som det fremgår af det følgende, er der dog enkelte kritikpunkter.

Bogen består af fire kapitler: kapitel 1, som indeholder en generel introduktion til lingvistikken, og kapitlerne 2-4, hvor de tre ovennævnte sproglige problemer behandles. Hvert kapitel afsluttes med en sammenfatning af de behandlede termer og begreber. Endelig findes der sidst i bogen en oversigt over udvalgt litteratur.

I kapitel 1 præsenteres lingvistikens formål, dens fremtidige opgaver og dens hoveddiscipliner. Desuden gives der en kort redegørelse for en række lingvistiske termer og begreber.

Lingvistikken har til formål at “dresser l’inventaire de tous les « objets » dont une langue est composée, ainsi que celui de toutes les règles qui gouvernent le fonctionnement de ces objets” (p. 12), og forfatteren peger på, at den som sådan stadig har mange opgaver at løse, herunder at:

- forbedre ordbøger og grammatikker,
- beskrive sprogvarianter og sprogets dynamik,
- skabe redskaber til at behandle specifikke sproglige problemer,
- give større forståelse af filosofiske og psykologiske spørgsmål;

og at den herudover har en række praktiske anvendelser, f.eks. i forbindelse med udvikling af hjælpemidler til døve og af automatisk oversættelse.

Kapitlet afsluttes med en opdeling af lingvistikken i fem discipliner: **fonetik-fonologi, morfologi, leksikologi, syntaks og semantik-pragmatik**. Det kan her undre, at KJD i en præsentation af de forskellige forskningsområder fremstiller semantik og pragmatik som én disciplin, da pragmatikken interesserer sig for, hvordan sproget bruges, for sproget som redskab og for dem, der

bruger dette redskab. Pragmatikken er således ikke nødvendigvis knyttet sammen med semantikken - omend grænsen mellem de to områder stadig diskuteres. Noget andet er, at man i konkret analyse ofte anvender begreber fra flere discipliner. I forbindelse med analysen af *pas de vin/pas du vin* (p. 101 ff) anvender KJD begreber fra såvel semantikken som pragmatikken, men han synes altså allerede i præsentationen af de enkelte discipliner at foregribe denne fremgangsmåde.

I kapitel 2 tager KJD udgangspunkt i valget mellem *an/année*. Først undersøges de to ords betydning for at finde ud af, om de er synonyme. Der redegøres for Saussures beskrivelse af det sproglige tegn, herunder begreberne “**signifiant**”, “**signifié**” og **referent**, og for de begreber, som kan defineres med udgangspunkt i det sproglige tegn: **synonomi**, **homonymi**, **polysemi**, **hyponymi**, **hyperonymi** og **antonymi**, samt for forskellige måder, hvorpå der dannes nye tegn. Dernæst behandles **semantiske træk**, **sandhedsbetingelser** og endelig **stil** og **konnotation**, som ikke synes at influere på sandhedsbetingelserne.

Anvendelsen af det upræcise begreb **stil** er ikke uproblematisk, hvilket forfatteren selv gør opmærksom på. Han siger således, at der mellem *an* og *année* kan være stilistiske forskelle, men tilføjer “si l’on arrive à préciser la notion de style” (p. 21). Herefter behandles stil dog som et problemløst begreb, og der skelnes ligesom i mange traditionelle grammatikker mellem “**style élevé**”, “**style familier**” og “**style populaire**” uden nærmere præcisering (p. 29). Som anvendt af KJD er stil generelt ikke et begreb, der opereres med inden for den moderne lingvistik, hvilket nok netop skyldes, at det ikke har været muligt at præcisere endside definere begrebet. I sprogbrugsanalyser, herunder fagsprogsanalyser, anvendes termen undertiden, men her forstået som et udtryk for frekvensen af bestemte sproglige fænomener. Mere generelt behandles sprogbrugsvariationer nu - mere nuanceret - i form af genreanalyser mv. inden for pragmatikken. KJD, der som nævnt ovenfor ikke betragter pragmatikken som en selvstændig disciplin, men kun som et delelement i en disciplin, der benævnes semantik-pragmatik, ser imidlertid bort fra dette aspekt af pragmatikken.

KJD konkluderer, at der ikke kan påvises en semantisk forskel mellem *an* og *année*, og vælger derfor at undersøge, om der kan findes en syntaktisk forklaring på anvendelsen af de to ord. Dette bringer ham ind på den generative grammatiks analysemodel, hvor han redegør for **regler for sætningsstrukturer**, **transformationer** samt **dybde-** og **overfladestrukturer**. Efter denne præsentation af den generative grammatik, konkluderer KJD dog, at “il n’est pas très utile de se servir d’un système très formalisé quand on cherche à résoudre un problème « concret » comme celui du choix entre *an* et *année* (...)”.

Au contraire, on risque de consacrer trop d'efforts aux aspects purement formels, et d'oublier un peu les questions de fond" (p. 38).

KJD vælger derfor en mere "praktisk" tilgangsvinkel, nemlig at tage udgangspunkt i en analyse af et konkret eksempelmateriale. Dette bringer ham ind på en diskussion af det empiriske grundlag, hvor bl.a. **informantundersøgelser** og **tekstkorpora** behandles. Der gøres opmærksom på forskellige problemer forbundet med anvendelsen af informanter, herunder på forskellen mellem disses bevidste og ubevidste kendskab til deres modersmål og på begrebet **idiolekt**. I diskussionen af tekstkorpora, skelnes der mellem **typer** og **okkurens**, og forfatteren berører ligeledes spørgsmålet om korpus' **repræsentativitet**. Til spørgsmålet om, hvorvidt et givent korpus er repræsentativt, siger KJD blot: "on peut toujours répondre que les résultats obtenus reflètent justement la langue telle qu'elle se présente dans les matériaux réunis." (p. 41). KJD tager hermed afstand fra diskussionen om korpus' repræsentativitet, som hærgede de første begejstrede "korpusår" og endog førte til etablering af begrebet korpuslingvistik som en selvstændig videnskab. Problemet i forbindelse med begrebet repræsentativitet er, at man i statistisk forstand kun kan tale om en delmængdes repræsentativitet, hvis man kan definere den grundmængde, hvorfra delmængden er taget, men at det i lingvistiske undersøgelser i reglen netop ikke er muligt at definere denne grundmængde. Ofte kan man højst søge at danne sig et subjektivt skøn over grundmængden. Spørgsmålet er så, om man helt skal renoncere over for diskussionen af korpus' status i forhold til det omgivende sprog og, som KJD, nøjes med at konkludere, at analyseresultaterne afspejler sproget, således som det repræsenteres i korpus. Det er naturligvis den konklusion, man i sidste instans må drage. Det forekommer dog rimeligt alligevel at gøre sig nogle overvejelser om, hvorvidt den sprogbrug, som er repræsenteret i korpus, udgør en pålidelig genspejling af sprogbrugen også uden for korpus. Da bogen jo netop fokuserer på lingvistisk metode, kunne denne problematik efter min mening have fortjent en mere indgående behandling.

Ser man på de senere års diskussion af tekstkorpora, finder man en opblødning af begrebet repræsentativitet, idet mange går bort fra den strengt statistiske opfattelse heraf og over til snarere at opfatte ordet i dets mere almene betydning. Hvordan kan man så tilstræbe, at korpus er repræsentativt (i ordets nye betydning) for så vidt angår de sproglige fænomener, der undersøges? Atkins (1992), som taler om "balanced" korpus, kommer med følgende forslag:

"At present, corpus 'balance' relies heavily on intuition (...). It is not our purpose to lay down a methodology for 'balancing' a corpus, for we believe that this is not something that can be done in advance of the corpus building process, if it can be done at all. Controlling the 'balan-

ce' of a corpus is something which may be undertaken only after the corpus (or at least an initial provisional corpus) has been built; it depends on feedback from the corpus users, who as they study the data will come to appreciate the strengths of the corpus and be aware of its specific weaknesses." (Atkins, 1992).

Kort sagt, etablering af korpus beror i vid udstrækning på intuition, og man kan ikke på forhånd vide, om et korpus er "balanced" eller repræsentativt. Det får man først en fornemmelse af ved anvendelse af korpus. Er der tegn på, at korpus ikke er repræsentativt, kan man søge at afhjælpe manglerne.

Det kan tilføjes, at man som en foreløbig test på, om et korpus er repræsentativt, kan undersøge, om man i korpus finder belæg for de gængse konstruktionsstyper mv., som er nævnt i den lingvistiske litteratur. Gør man det, må man vel kunne antage, at korpus er repræsentativt for så vidt angår den pågældende konstruktion.

Til slut kan nævnes, at man savner en diskussion af forholdet mellem henholdsvis informantundersøgelsen og tekstkorpuset. Det er jo netop vigtigt at gøre sig klart, at de to typer af empirisk materiale ikke erstatter, men supplerer hinanden, og at valget mellem dem afhænger af formålet. Medens korpus således kan anvendes til at illustrere det mulige, til at undersøge et fænomen i en kontekst og som kilde til inspiration, egner informantundersøgelsen sig til at afprøve grænserne for det acceptable, til at finde frem til det umulige.

KJD vælger i sin analyse at anvende et korpus (LIBBEL), som indeholder 17 numre af avisen *La Libre Belgique*. Herfra viser han de første 40 eksempler med de to ord. Helt i bogens ånd vises eksemplerne uden forhåndssortering for at give læseren et indtryk af den situation, som lingvisten står i, når han tager fat på et sprogligt problem.

På basis af disse eksempler når KJD frem til følgende resultat:

On met *an* après un chiffre, *année* partout ailleurs.

Exceptions 1 : sans chiffre, *an* est possible dans *l'an dernier*, *l'an prochain*, *l'an passé*, *au fil des ans*, *au cours des ans*, mais *année* va aussi dans ces phrases.

Exception 2 : sans chiffre, *an* est seul permis dans *le nouvel an*, *le jour de l'an*, *bon an mal an*, *100 dollars par an*, *100 dollars l'an*, *tous les ans*.

Exceptions 3 : chiffre + *année* existe (surtout avec complément). Presque toujours *an* est alors aussi possible. Avec adjectif qualificatif épithète (*les 40 années sombres*), *an* est exclu.

KJD når imidlertid ikke, som lovet i indledningen (p. 7), frem til dette resultat ad ren induktiv vej. Det faktum, at han netop vælger at tage udgangspunkt i +/- tilstedeværelse af talord i sætningen (p. 45), afslører, at han er påvirket af teo-

rien. En analyse af eksempel materialet viser nemlig, at en række andre faktorer, heriblandt determination, kunne være relevante at tage i betragtning. Det viser sig således f.eks., at *année* er særlig hyppig i forbindelse med demonstrative artikler (*Mais cette année, l'oeuvre de son grand-père passera dans le domaine public*).

I kapitel tre behandles forskellige aspekter af *faire, laisser, voir* etc. + infinitiv.

Kapitlet indledes med en kort gennemgang af den traditionelle grammatiks beskrivelse af den egentlige kausative konstruktion med sammensat verbal, f.eks. *On a fait boire le vin à Paul*. KJD analyserer derefter konstruktionen med udgangspunkt i den generative grammatik og kommer her ind på **rekursivitet**, forholdet mellem **generative regler** og **“phrases figées”** samt begreberne **kompetens** og **performans**. Dernæst undersøges regler for subkategorisering samt ændringer, som fremkommer ved transformationer (**permutation, addition** og **sletning**). Endelig diskuteres problemer i forbindelse med verifikation af den generative model. KJD når herefter frem til følgende konklusion: “je ne trouve pas la grammaire générative très utile en pratique pour résoudre les problèmes linguistiques les plus intéressants ou les plus « immédiats ». S’il en est ainsi, c’est en partie parce que je trouve que la formulation de toutes ses règles compliquées risquent d’obscurcir, plutôt que d’éclaircir, les faits observés, les critères et les rapports pertinents.” (p. 73). Han tilføjer dog: “ Mais c’est sans doute une question de goût” (p. 73). I forordet til bogen anfører KJD, at fremstillingens teoretiske udgangspunkt kan beskrives som en eklektisk og empirisk strukturalisme, men at der ligeledes er medtaget en diskussion af den generative grammatik (p. 7). I lyset af KJD’s strukturalistiske fodfæste, er det da også klart, at den generative grammatik, med dens problematiske forhold til semantikken, ikke falder i god jord. Man kan så blot undre sig lidt over, at der alligevel er givet så relativt megen plads til diskussionen af den generative grammatik. KJD medgiver dog de generative grammatikere, at de har “formulé bon nombre de principes essentiels d’ordre théorique, et qui, même au cas où ils seraient faux, nous obligent à réfléchir et à préciser notre pensée sur les mécanismes de la langue” (p. 73) - så måske er dét grunden.

KJD behandler herefter valget mellem de to konstruktionstyper: *Je laisse jouer les enfants* (type 1) og *Je laisse les enfants jouer* (type 2), som begge er mulige ved verberne *laisser, voir, entendre* og enkelte andre verber, men ikke ved *faire*, der altid konstrueres som type 1. KJD vælger også her at tage udgangspunkt i et korpus. På basis af eksemplerne i korpus - som læseren opfordres til selv at analysere - konkluderer han, at type 1 er mere frekvent end type 2, og han gør opmærksom på, at dette er i modstrid med de oplysninger, der er at finde i grammatikkerne, herunder Pedersen et al. (1982), som anfører, at type 2 er langt almindeligere end type 1. Han påpeger derfor, at man skal

være kritisk over for “autoriteterne”. Man kunne her tilføje, at det gælder alle autoriteter, inklusive nærværende bog, og at den foretagne opdeling af eksemplerne fra korpus i henholdsvis type 1, type 2 og en type, som ikke klart hører under 1 eller 2 (f.eks. *histoire de laisser croire et écrire que la situation politique est désespérée*), jo afhænger af teorien. Og som det fremgår af Skårup (1994, 131-132) er der netop uenighed på dette punkt.

Med henblik på at finde frem til de faktorer, der påvirker valget mellem de to konstruktionstyper, diskuteres indflydelse fra **tunge sætningselementer**, **kompletive OI** (objekt for inf.) og **SI** (logisk subjekt for inf., defineret som det nominalled, “qui désigne celui qui effectue l’action exprimé par Inf.”) (p. 92) samt kriterier til identifikation af “**phrases figées**”. På basis af analysen af de viste eksempler konkluderer KJD, at valget mellem de to konstruktioner afhænger af følgende fire faktorer:

Facteur 1: On tend à placer l’élément le plus lourd, ou le plus long, à la fin. Autrement dit,

un SI lourd favorise le Type 1 (l’ordre V1 Inf SI)

un Inf lourd (à cause de ses compléments) favorise le Type 2 (l’ordre V1 SI Inf).

Facteur 2 : Quand SI est une complétive en *que*, le Type 1 (V1 Inf SI) est obligatoire.

Exemple : *Cela fait*¹ *apparaître que ...*

Facteur 3 : Le groupe *laisser* + verbe « psychologique » impose le Type 1.

Exemple : *Je le lui ai laissé croire*²

Facteur 4 : Finalement il faut tenir compte des phrases figées, qui amènent régulièrement le Type 1.

Exemple : *Il laisse faire les acteurs.*

Herefter diskuteres kort visse termer og analyser i forbindelse med konstruktionen *faire* + infinitiv, herunder hvorvidt det er berettiget at anvende termen SI, når dette led på det syntaktiske plan kan være enten akkusativobjekt, dativobjekt eller agens. Ifølge KJD er anvendelsen af termen SI berettiget, da dette led

¹ Der må være tale om en lapsus, når der som eksempel anføres: *Cela fait apparaître que ...* (p. 91). Der må skulle stå *Cela laisse apparaître que ...*, da verbet *faire* + inf. som nævnt altid konstrueres som type 1.

² Svarende til f.eks. : *J’ai laissé croire à Paul que ..* Derimod er **J’ai laissé Paul croire que* - **Je l’ai laissé le croire* ikke mulig.

i reglen repræsenterer samme **semantiske rolle** (kasusrolle)³. Til illustration heraf gives følgende eksempler (p. 92): *Je fais dessiner Paul, Je fais dessiner un cercle à Paul, Je fais dessiner un cercle par Paul*, hvor *Paul* ifølge forfatteren har samme semantiske rolle⁴.

KJD er lidt uklar i sin beskrivelse af forholdet mellem det logiske subjekt for infinitiven og de semantiske roller. Uklarheden skyldes primært et definitorisk problem i forbindelse med SI. Som nævnt defineres det logiske subjekt nemlig i forhold til infinitiven udelukkende semantisk som “la phrase nominale qui désigne celui qui effectue l’action exprimé par Inf”. Som følge heraf er det yderst vanskeligt at skelne mellem henholdsvis SI og den semantiske rolle AGENT, der defineres som “celui qui agit (ou qui effectue l’action dénotée par le verbe)” (p. 93). Problemet kunne være undgået, hvis KJD i overensstemmelse med traditionen havde defineret SI som et led, der repræsenterer såvel nogle syntaktiske (transformationelle) som nogle semantiske relationer, og hvis han samtidig havde gjort opmærksom på, at “effectuer l’action” derfor skal forstås i mere abstrakt forstand i forbindelse med det logiske subjekt end ved de semantiske roller.

I kapitel fire behandles valget mellem *pas de vin/pas du vin*, og der tages udgangspunkt i variationen mellem fuld delingsartikel *du, de la, des* og reduceret delingsartikel i benægtede sætninger.

KJD undersøger, hvilke negationer og syntaktiske strukturer, der synes at medføre anvendelse af reduceret delingsartikel. I denne forbindelse konsulteres de gængse grammatikker, men KJD må konstatere, at der findes en del eksempler, som anvendes med fuld delingsartikel, selvom de i grammatikkerne nævnte betingelser for reduceret delingsartikel er opfyldt.

KJD vælger derfor at undersøge problemet mere systematisk. Til dette formål tager han udgangspunkt i 50 eksempler fra LIBBEL og 12 numre af den belgiske avis *Le Soir*. Herefter undersøger han en mere detaljeret grammatik for at se dennes forklaring på forskellen mellem *pas de/pas du vin*. Hermed kommer han ind på begreber som negationens **scope** og **eksistens**. For at præcisere disse begreber og dermed gøre dem mere operative vælger KJD at anvende forskellige tests, herunder **parafrase**. Han undlader imidlertid at gøre opmærksom på de overvejelser, som man bør gøre sig i forbindelse med anvendelse af tests generelt (se f.eks. Nølke 1994, 217 ff.). Det er lidt synd, da anvendelse af tests jo netop udgør et vigtigt element i den lingvistiske metode. I forbindelse med de nævnte tests redegøres der for centrale begreber inden for

³ Der tænkes her tydeligvis på kasusrollen AGENT.

⁴ KJD synes at overse, at sætningen *Je fais dessiner Paul* er dobbelttydig. *Paul* kan opfattes enten som “celui qui agit” eller som “celui qui est directement touché par l’action”. (Se p. 93).

prædikatslogikken, herunder **prædikater**, **argumenter** og **operatorer**. Da disse begreber imidlertid ikke umiddelbart synes at kunne anvendes, foretages en semantisk-pragmatisk analyse af nægtelsen, og i denne forbindelse diskuteres en række vigtige begreber inden for pragmatikken, såsom **inferens**, **implikation**, **præsupposition**, **implikatur** og **tema/rema**.

KJD må konstatere, at han ikke har fundet en tilfredsstillende forklaring på anvendelsen af henholdsvis fuld og reduceret delingsartikel, og han sammenligner sin bog med en kriminalroman, hvor sidste side mangler:

“Je ne sais si j’ose avouer la vérité :

Si on lit un roman policier qui commence par un meurtre, on s’attend à voir la solution du crime à la dernière page du livre. Or, je dois reconnaître ici que le problème de la concurrence PAS DE /PAS DU n’est pas résolu (ou du moins pas aussi clairement que *an/année* et *laisser* Inf SI/ *laisser* SI Inf que nous avons traités dans les chapitres précédents). Donc, il faut plutôt regarder le présent texte comme un roman policier où la dernière page manque.” (p. 146).

Det er uden tvivl lykkedes KJD at opfylde sit mål, nemlig at gøre læseren bevidst over for sproglige problemer og give ham/hende lyst til selv at søge løsninger og anvende teorierne. Den pædagogiske fremstillingsmåde og den trinvis opbygning kombineret med eksempel materialet samt en række øvelser gør, at man som læser får såvel lyst til som mulighed for at deltage aktivt i opklaringen af de tre mysterier. Selvom KJD undskyldende gør opmærksom på, at sidste side mangler, så betragter jeg det som en fordel: Det viser med al tydelighed lingvisten i arbejde, midt i processen. KJD har da også givet læseren sagens akter, så han/hun på egen hånd kan fortsætte opklaringsarbejdet.

Man kommer i bogen vidt omkring i den moderne lingvistik. KJD viser et bredt og grundigt kendskab til den moderne lingvistik, og han formår at formidle de lingvistiske begreber og teorier på en pædagogisk måde og i et klart og letforståeligt sprog. Man kunne dog have ønsket, at forfatteren havde brugt mindre plads på den generative grammatik, som med al tydelighed ikke falder i hans smag, og i stedet havde anvendt pladsen til en mere indgående diskussion af de metodiske problemer, herunder problemer i forbindelse med korpora og informantundersøgelser samt med anvendelse af tests.

Det er med denne bog lykkedes Karl Johan Danell at udfylde et hul i den lingvistiske litteratur, og bogen kan varmt anbefales til brug i franskundervisningen på de højere læreanstalter samt til nye ph.d.-studerende.

Litteratur

Atkins Sue; Jeremy Clear & Nicholas Ostler: Corpus Design Criteria, in: *Literary and Linguistic Computing*, vol. 7 No 1, 1992: 1-16.

Nølke, Henning (1994): *Linguistique modulaire: de la forme au sens*. Louvain: Peeters.
 Skårup, Povl: Compte rendu: Karl Johan Danell: La linguistique. Pratique et théorie, in:
Revue Romane, vol. 29 No 1, 1994: 131-132.

Kirsten Wølch Rasmussen

Giovanni Mafera, Carla Avanza Juul Madsen & Henning Juul Madsen: *Gyldendals røde ordbøger Dansk-Italiensk*. Gyldendal, 1993

Nærværende ordbog er et længe savnet bidrag til rækken af røde ordbøger og er som sådan en bilingval sprogordbog. For at anskueliggøre ventetiden kan det nævnes at 2. udgave af Gyldendals røde italiensk-dansk af samme forfatter udkom i 1980, og at dette er den første større dansk-italienske ordbog siden Berlingske Forlags fra 1959, som sidst er revideret grundigt i 1968 (Høybye og Mengel, 1968) og senere overtaget af Munksgaard, som siden har udgivet den uden væsentlige ændringer.

Ordbogen består af et dansk forord (1½ side), et italiensk forord (1½ side), et afsnit om ordbogens anvendelse (4½ side), forkortelsesliste (3 sider), den alfabetske ordliste (762 sider), to lister over uregelmæssige eller svære verber i hhv. italiensk (11 sider) og dansk (2½ side) og disses bøjning.

Forordet omtaler nødvendigheden af opofrelser fra forlag og forfatters side p.g.a. det lille marked for en sådan ordbog, hvilket formentlig skal tolkes derhen at forfatterne i høj grad har arbejdet gratis, og forlaget er i tvivl om, hvorvidt trykkeomkostningerne kan dækkes. I betragtning af at der altså er tale om et con amore-projekt må man sige at der er gjort et ganske godt stykke arbejde, og det kan derfor synes urimeligt at gå så meget i detaljer som det er tilfældet i det følgende. Lad det derfor være sagt med det samme: Denne anmeldelse bør betragtes som en udpegning af områder, der bør opprioriteres ved fremtidige udgaver, snarere end som en kritik af det store arbejde, der vit-terligt er gjort fra forfatternes side.

Ordbogens målgruppe er uafgrænset bortset fra nationalitet: Af det italienske forord fremgår det, at den primært henvender sig til danskere, men kan anvendes passivt af italienere (til oversættelse fra dansk eller ved læsning af danske tekster). Af hensyn til de italienske brugere er der medtaget oplysninger om visse danske verbers former samt nogle semantiske oplysninger, der er overflødige for danske brugere. Man kan således udlede, at ordbogen primært er beregnet til anvendelse ved oversættelse til italiensk, altså som aktiv ordbog.

Den dækker primært alment sprog, men der er taget ganske mange fagudtryk fra mange områder med. Fagudtrykkene er desværre ret tilfældigt udvalgt,

således findes **bremsetromle** som opslagsord, men **bremsekive**, som idag er det mest udbredte, må udledes af **skivebremse**; et generelt begreb som **notarialdokument** findes (med en ukorrekt ækvivalent: *strumento*, burde være *rògito* som angivet for **notarialakt**) men ikke det mere specifikke **notartestamente**, som flere måske kan have brug for at slå op.

Ordbogsdelen indeholder ca. 60.000 opslagsord, og (ifølge en folder fra Gyldendal om forlagets ordbøger) 25.000 udtryk og vendinger. Denne del af bogen er sat i tre spalter med læsevenlige typer, opslagsordene er med fed skrift, målsprogsækvivalenter med almindelige typer, og flerordsforbindelser, eksempler og bemærkninger med kursiv. Bemærkninger er desuden adskilt fra resten af teksten med parenteser, men det ville lette læsningen, hvis de var markeret med en anden skrifttype.

Grundlaget for ordbogen er ikke oplyst. Så vidt jeg ved har forfatterne haft "vendt" materiale fra den røde italiensk-danske ordbog til rådighed, men de har stort set undgået at misbruge det. Jeg har kun fundet ganske enkeltstående eksempler hvor det er gået galt. Således findes **tændingsanordning** som opslagsord, skønt man ikke kan sige at det er et fast udtryk. Det er oversat til *spinterògeno*, og et opslag under dette i den italiensk-danske ordbog giver netop tændingsanordning. Men *spinterògeno* betyder **strømfordeler**, dette ord har i ordbogen fået den mere direkte oversættelse *distributore [d'accensione]*. Det andet eksempel jeg har fundet er opslagsordet **benbygning**, et ord jeg ikke umiddelbart lægger noget i (bygning til/af ben?), med oversættelsen *ossatura* og et 'tilbageopslag' giver igen *benbygning*. *Ossatura* betyder faktisk knoglebygning eller skelet (også overført om f.eks. bygninger og skibe), men hverken **knoglebygning** eller **skelet** findes som opslagsord.

Det oplyses ikke hvilke kriterier, der ligger til grund for udvælgelsen af lemmer, dog anføres det i vejledningen at 'de almindeligere ord, der nu må anses for forældede', er medtaget hvis de forekommer i litteraturen efter ca. 1870 (Italiens samling), men det oplyses ikke, om det gælder både danske og italienske ord, eller hvorvidt ord i denne kategori er markeret i ordbogen. Iøvrigt er ikke alle ord oversat med deres nyeste ækvivalent, f.eks. oversættes **forældremyndighed** til *patria potestà*, et udtryk, der kun går på faderen, og som idag er erstattet af *potestà dei genitori*, der går på begge forældre.

Der er også medtaget en del sjældne ord, som end ikke findes i Bergenholtz' Frekvensordbog (Bergenholtz, 1992), bl.a. **jøkel**, der bruges om norske og islandske gletschere og **nappetag** (at tage et nappetag = at nappes, at småskændes). I andre tilfælde er det den mest perifere betydning af et ord der er valgt, det gælder f.eks. **afbræk** der kun har ækvivalenter til betydningen 'skade', mens den langt almindeligere 'tidsmæssig afbrydelse' slet ikke er med.

Til gengæld er der mange forkortelser, og de får en udmærket behandling: det oplyses hvad de står for, så følger den tilsvarende italienske forkortelse

samt hvad den står for. Også geografiske navne er med, hvilket er en stor fordel, da de italienske former i almindelighed foretrækkes. Endelig er personnavne (fornavne) medtaget i ordbogen, hvilket er knap så nødvendigt; ganske vist har historiske personers navne oftest fået en italiensk ækvivalent, men navne oversættes ikke generelt.

Opslagsordene er ordnet alfabetisk med nicher, således at f.eks. artiklen med sammensætninger med **dør-** afbrydes mellem **-håndtag** og **-karm** for at give plads for en artikel (niche) til **dørk**. Homografer har hver sin artikel, og er markeret med et nummer i høj skrift.

Hvor retskrivningsordbogen tillader flere stavemåder er der fulgt forskellige fremgangsmåder. I enkelte tilfælde er der to fulde artikler med betydningsækvivalenter f.eks. **Schweiz** / **Svejts**. I andre tilfælde rummer den ene artikel alene opslagsordet og en henvisning til den anden stavemåde: **hefte** *d.s.s. hæfte*, **trevl** *d.s.s. trævl*, **kikke** *d.s.s. kigge*. Endelig er der en del tilfælde hvor begge stavemåder er anført i den samme artikel - i disse tilfælde kan man kun slå op på den ene stavemåde, hvilket kan være et problem især for italienske brugere: **nopret** (*el. nubret*), **plire** (*el. plirre*), **tredive** (*el. tredve*), **pønse** (*el. pønske*) - at *pønske* ikke er med fed skrift som de øvrige alternativer må betragtes som en trykfejl. Nogle stavemåder findes slet ikke, det gælder f.eks. **majonæse** (kun **mayonnaise**), **krem** (kun **creme**), **paj** (kun **pie**), **linje** (kun **linie**) - igen især problematisk for italienske brugere.

Der angives i de fleste tilfælde flere italienske ækvivalenter til et givet opslagsord. De er ofte adskilt v.h.j.a. betydningsangivelser eller forklaringer af forskellig art, men de forskellige betydninger er desværre ikke ordnet systematisk, jvf. nedenfor om flerordsforbindelser. Hvor det ikke har været muligt at finde en fuldstændig ækvivalent kan det være markeret med forkortelsen *omtr.* (omtrent/kan gengives ved). I mange tilfælde er der dog snarere tale om forklaringer end oversættelsesækvivalenter, f.eks. er **gløgg**, oversat til opskriften 'vino caldo con uva passa, mandorle e spezie', eller **dagpenge**, der forklares med 'somma corrisposta al lavoratore in risarcimento di un giorno di lavoro perduto'. At der er tale om en forklaring er ikke altid markeret med *omtr.* eller andet der kan fortælle en dansk bruger, at han/hun skal være på vagt, det gælder f.eks. **dagplejemor** der forklares som 'bambinaia stipendiata dal comune'. I Høybye og Mengels ordbog finder man ækvivalenter, ikke forklaringer - til gengæld mangler en del af de vanskeligt oversættelige ord. Forklaringerne kunne formentlig i højere grad have været undgået, hvis man var gået systematisk til værks - d.v.s. havde taget et emneområde ad gangen - istedet for alfabetisk.

Der er ikke angivet udtale for danske ord, hvilket er i overensstemmelse med at ordbogens primære målgruppe er danskere. Forholdet mellem ortogra-

fi og udtale på italiensk er enkelt, der er kun tre kritiske punkter: placering af tryk, kvaliteten af e og o i trykstærk stavelse (åben/lukket udtale) og hvorvidt intervokalisk s og z skal være stemt eller ej. Trykket falder normalt på næstsidste stavelse, falder det på sidste stavelse er det ifølge italiensk retskrivning markeret med accent. De ord, der har tryk på trediesidste stavelse er her i ordbogen (i overensstemmelse med gængs praksis) markeret med en accent, som altså ikke hører med til italiensk retskrivning. Dette er der gjort rede for i 'vejledning i bogens brug'. Vokalkvaliteten er markeret med hhv. accent aigu (åben) og accent grave (lukket) - men kun i de tilfælde, hvor der i forvejen er en accent. D.v.s. at vokalkvaliteten ikke er angivet ved alle de ord, hvor trykket falder på næstsidste stavelse. Som begrundelse herfor anføres i vejledningen at udtalen varierer blandt italienere, men det er jo også tilfældet i sidste og trediesidste stavelse, hvor vokalkvaliteten er markeret. Iøvrigt henvises der til italiensk-dansk ordbog (Gyldendals røde), hvor der er sat ekstra accenter (aigu/grave) over næstsidste stavelse med e eller o, eller ensprogede italienske ordbøger. Stemthed af s og z nævnes overhovedet ikke og er ikke markeret (også her varierer udtalen blandt italienere). Til sammenligning kan nævnes at det er angivet med prik over bogstavet i italiensk-dansk ordbog. I Høybye og Mengel (1968) er udtale slet ikke angivet. Da ordbogen er beregnet for danskere burde både vokalkvalitet og stemthed for rigssproget (eller en angivet variant) være anført.

Opslagsordenes ordklasse er markeret med en forkortelse efter ordet, ved substantiver dog ved at bøjningsendelserne er angivet (ved sammensatte ord må bøjningen søges ved at slå sidste led op). Særligt af hensyn til italienske brugere er stærke og uregelmæssige verbers bøjning angivet.

For italienske substantiver er genus markeret, hvor dette ikke kan udledes af endelsen (der gives en udførlig forklaring i vejledningen) og bøjning er angivet hvor den danske ækvivalent er ens i ental og flertal, f.eks. **dyr** -et, - animale/i - egentlig overflødig, da det italienske ord er regelmæssigt, men pædagogisk godt, som en påmindelse til den danske bruger: husk at bøje! Desuden er det markeret med *sg.* eller *pl.* hvis den korrekte oversættelse af det danske udtryk skal være hhv. ental eller flertal, f.eks. **saks** -en, -e *förbici f.pl.* Verbers bøjning er ikke angivet, det italienske verbalparadigme er for stort til at kunne anføres hver gang et verbum indgår i en ækvivalent, men en lille markering, f.eks. *, kunne være på sin plads ved de verber, der er med på listen bag i bogen. At listen er der, er iøvrigt et fremskridt i forhold til Høybye og Mengel (1968), som helt undlader at give oplysninger om verbers bøjning.

De grammatiske oplysninger kunne i det hele taget godt være mere grundige. F.eks. findes på italiensk et antal hankønsord, der har to flertalsformer med forskellig betydning, en regelmæssig på -i (med distributiv betydning) og en uregelmæssig med genusskift på -a, med kollektiv eller par- betydning. En

undergruppe er betegnelser på en række legemsdele, som f.eks. *braccio* (arm), der i den uregelmæssige flertalsform betegner et menneskes to arme, mens det i den regelmæssige flertalsform betegner et antal arme, f.eks. på en lysestage. Det er i ordbogen kun angivet ved to af disse at de har to flertalsformer: *budello* (tarm); *ginocchio* (knæ), og kun ved det ene (*budello*) er betydningsforskellen forklaret. Ved to af de øvrige, *labbra* (læbe); *osso* (knogle) er angivet flertalsformen på -a (men ikke den på -i), med *osso* skal man imidlertid være opmærksom på at *le ossa* betegner et skelet (der, som nævnt, iøvrigt ikke findes som opslagsord), mens *gli ossi* er en tilfældig benbunke - det er ikke anført. Ved de øvrige fire (*braccio* (arm); (*sopra*)*ciglio* (bryn, øjenbryn), *corno* (horn) og *dito* (finger) kan formen på -a ses i eksemplerne, men forskellen på de to anvendelser kan kun udledes hvis man ved, hvad man leder efter. Ved andre ord af denne type er begge former angivet i ca. halvdelen af tilfældene. Forskellen giver anledning til forskellige oversættelser, og burde derfor have været angivet i alle tilfælde.

Da ordbogen er beregnet til aktiv sprogbrug bør den også indeholde konstruktionsoplysninger. En helt basal oplysning er verbers valens som bør angives i en lettilgængelig og overskuelig form, f.eks. som sætningsmønstre. Desværre er der her ikke brugt en systematisk fremgangsmåde. I visse tilfælde finder man én/noget (forkortet til *én/ngt*) oversat til *qualcuno/qualcosa* (forkortet til *q/qc*), f.eks. **lokke** (...) *lokke ngt fra én* - ottenerne *qc*. da *q*; **støde** (...) *urtare (til én/ngt contro q/qc)*. I andre tilfælde er der givet nogle mere tilfældige eksempler på udfyldning, under **støtte** finder man f.eks. efter nogle faste forbindelser som *støtte på benene* og *støtte hovedet i hænderne* eksemplet *sygeplejersken støttede patienten*. Generelt gives der ofte unødvendigt lange eksempler og de er iøvrigt blandet med faste forbindelser, så man ikke umiddelbart kan skelne mellem rene eksempler, hvor alle andre ord end opslagsordet lader sig udskifte, helt faste forbindelser, og blandingstilfælde. F.eks. finder man under **stå** eksemplet *det regner så det står efter* som eneste eksempel på brugen af *så det står efter*. Den italienske bruger kan heraf fejlagtigt udlede at man kun kan bruge denne konstruktion i forbindelse med (regn)vejr, og den danske bruger kan omvendt tro at den italienske ækvivalent har denne begrænsning. Tilsvarende med *stå for en fest* - *essere l'organizzatore di una festa*, her ville man være bedre hjulpet med *stå for (et arrangement)* - *essere l'organizzatore di (una manifestazione)*. Markering med parenteser af udskiftelige dele af eksemplerne ville i det hele taget være en stor hjælp.

Flerordsforbindelser (herunder eksempler) er opført i kursiv med tilde, og der er lagt en stor grundighed for dagen hvad angår mængden af udtryk og vendinger med de enkelte opslagsord, men der kunne have været gjort mere ud af at systematisere dem. I større artikler kommer der først et antal flerordsforbindelser i tilfældig rækkefølge, hvorefter resten af artiklen er opdelt efter hvilke

andre ord (skrevet med fed skrift) der indgår i forbindelsen. Ved verbet **gå** (ialt 5^{1/2} spalte) angives således først italienske ækvivalenter til nogle semantiske undergrupper (*på sine ben, om tid, trække sig tilbage*), næste del af artiklen viser sig ved gennemlæsning hovedsageligt at rumme eksempler på forskellige typer af subjekter, som giver forskellig oversættelse af **gå** (tog, vare, ur, dør, snakken, regeringen). Derefter følger en række forbindelser ‘*med adv., pron. etc.*’ (bl.a. **blive gået!!**) og tilsidst en gruppe ‘*med præp. og adv.*’ Desværre forekommer det ikke sjældent, at nogle forbindelser med præpositioner står i den første uorganiserede del af artiklen, så man på trods af inddelingen kan være nødt til at læse hele artiklen igennem i sin søgen efter et udtryk. **Gå bort** i betydningen ‘gå et andet sted hen’ står således både i afdelingen med forskellige subjekter (i imperativ) og i gruppen *med præp. og adv.*, mens betydningen ‘dø’ kun findes i sidstnævnte gruppe. Efter verbet **høre** finder man grupper af forbindelser med **ad, efter, for, hen, hjemme, ind, med, om, op, på, sammen, til** og **under**, men flg. forbindelser findes i første del af artiklen, sammen med en del andre uden præp/adv: *det er længe siden jeg har hørt fra ham; nu har jeg hørt det med; lade ~ fra sig; lade én ~ om ngt.; lade én ~ for en forseelse*. Placeringen af en forbindelse under et givet opslagsord er noget tilfældig, således findes **glædelig jul** under **glædelig**, mens **godt nytår** er opført under **nytår**. Generelt er der ikke henvisninger fra en artikel til flerordsforbindelser hvori opslagsordet indgår i en anden artikel, man må prøve sig frem. Fra alle månedsnavne henvises dog til april, hvor man finder oplysning om konstruktion af datoer og udtryk som ‘april måned’. I nogle tilfælde er anført ukorrekte danske vendinger, f.eks. findes *lægge fingrene imellem for én* (men ikke det korrekte *lægge fingrene imellem*), eller der er opført en sjældnen variant frem for den almindelige: *have noget på hjertet* (som *Ordbog over det danske sprog* oplyser er en lidet brugt variant af *have noget på hjerte*).

Udover det rent konstruktionsmæssige har man ofte brug for mere pragmatiske sprogbrugsoplysninger, og sådanne er da også medtaget i denne ordbog. På grundlag af forkortelseslisten kan man se at der er taget højde for geografisk varians, idet der er anført forkortelser for nord-, syd- og mellemitaliensk, romersk, toscansk og venetiansk. Det er klart at en ordbog af denne størrelse ikke kan medtage alle mulige lokale varianter, men der kan være mening i at medtage nogle fra udvalgte områder. Det gælder f.eks. romersk, da Rom som bekendt er hovedstad, og romerske udtryk derfor har en vis udbredelse i medierne. Da italiensk rigssprog har sine rødder i toscansk, kan det også være udmærket at angive særlige toscanismer, som ikke hører til rigssproget, men at særlige venetianske udtryk er taget med i ordbogen frem for andre regionale varianter kan nok kun forklæres med en af redaktørernes herkomst.

M.h.t. tidsmæssigt varians bruges betegnelsen ‘gammeldags’, men der er ikke gjort rede for efter hvilke kriterier den anvendes.

Derudover er brugt en række angivelser for fagområder, f.eks. anatomisk, botanisk, teknik, telekommunikation, jura. De bruges dog ikke helt konsekvent, f.eks. er **notarialdokument** markeret med 'jura', men ikke **notarialakt**.

Der bruges også en række stilmarkører ('poetisk sprog', 'litterært', 'højere stil', 'bureaukratisk', 'skriftsprog', 'talesprog/uformelt skriftsprog', 'slang' og 'vulgært'), som umiddelbart kan forekomme nyttige, men er svære at bruge i praksis. Betyder 'poetisk sprog' eller 'litterært' at det pågældende udtryk KUN bruges her? Hvem afgør, om en given vending er 'vulgær' eller om en anden er 'højere stil', og hvor går grænsen mellem 'vulgær', 'slang' og 'talesprog'? Ordet **nosse**, som jeg mener hører til talesprog, har således fået betegnelsen 'vulgært', mens ækvivalenten - *coglione* - er umarkeret (men vulgært/slang i den italiensk-danske ordbog). Til gengæld er **brunstig** brugt om mennesker umarkeret - personligt ville jeg nu ikke bruge udtrykket ret mange steder. Endelig er det italienske 'scoreggiare', der er umarkeret ved opslag under **prutte**, markeret som 'vulgært' når man slår op under **fjærte**. En markering af at et udtryk udelukkende hører til 'skriftsprog' eller 'talesprog/uformelt skriftsprog' er dog absolut ønskværdig, ligesom betegnelserne 'nedsættende', 'ironisk' og 'spøgende', i det omfang de bruges konsekvent.

Man savner ofte vejledning i brugen af mere almindelige udtryk, f.eks. ville det under **goddag** være rart med en oplysning om at man efter kl.14 ikke længere siger 'buon giorno' men 'buona sera' (egentlig godaften), og under **du** kunne det være angivet at det er mindre udbredt i Italien. Til gengæld forklares det ofte ved mere specielle begreber om et udtryk kun gælder danske hhv. italienske forhold, og disse betegnelser bruges generelt godt, evt. i kombination med 'omtrent/kan gengives ved'. **Kriminalpoliti** kan således *omtrent* oversættes til 'polizia giudiziaria' eller 'squadra mobile', men er talen om italienske forhold kan også 'carabinieri' bruges. **Landsting** oversættes til 'parlamento della Groenlandia', men det oplyses også at det brugt om danske forhold 1849-1953 hedder 'senato'. Sådanne oplysninger mangler helt i Høybye og Mengel (1968).

Sammenfattende må man konstatere at ordbogens største svaghed ligger i den manglende systematik på alle planer. Der er gjort en del ud af at finde oversættelser, men ofte er der givet forklaringer istedet - formentlig fordi det har været et hobbyarbejde snarere end hovedbeskæftigelse. Disse indvendinger gælder dog også mange andre tosprogede ordbøger, der må bruges med nogen varsomhed. Generelt kunne man ønske sig at forlagene ville være lidt mere opofrende, og aflønnede leksikografer ordentligt, så det blev muligt at lave mere professionelt ordbogsarbejde.

På trods af de ovenfor anførte kritikpunkter er der dog tale om et stort fremskridt for alle der beskæftiger sig med italiensk - man vil med denne ordbog være bedre i stand til at finde korrekte oversættelser, end det har været muligt

tidligere, og jeg kan kun anbefale italianister at have den røde dansk-italienske stående inden for rækkevidde på boghylden.

Referencer:

Bergenholtz, H. (1992): *Dansk frekvensordbog*, Gad, København.

Dahlerup, V (1919-1956): *Ordbog over det danske sprog*, København.

Høybye, P. og J. Mengel (1968): *Dansk-italiensk ordbog*, Berlingske ordbøger, København.

Hanne Erdman Thomsen

Erik Hansen & Jørn Lund: *Kulturens Gesandter. Fremmedordene i dansk*. København: Munksgaard, 1994

Fremmedordene er velnok den del af det danske sprog som udløser flest debatter. Fremmedordene får på puklen, de er grimme, uforståelige og unødvendige — i alt fald hvis man skal tro flertallet af de læserbreve som handler om sproget. Men det er (næsten) udelukkende de nye engelske ord som vækker så stærke følelser, mens et ord som *nervøs* ikke opfattes som fremmed. Årsagen er selvfølgelig at dette ord har vi vænnet os til, og det har tilpasset sig det danske sprog.

Fremmedordene er et følsomt område at begive sig ind på, fordi fordomme og æstetiske præferencer blandes med manglende sproghistorisk viden. Så det er ikke specielt forbløffende at netop Erik Hansen og Jørn Lund kaster sig over emnet; hver især har de gjort sig kendt for en stor indsats for sproglig folkeoplysning i en lang række sammenhænge, altid med en prægnant sans for provokerende spidsformuleringer. En sådan er også titlen på deres bog om fremmedordene, *Kulturens Gesandter*, selvom de har lånt udtrykket fra sprogforskeren Israel Levin. Udtrykket sammenfatter forfatterens syn på fremmedordene som udefra kommende påvirkning, der holder det danske sprog levende og gør det i stand til at udtrykke vore følelser, vor kultur. Uden fremmedord ville det danske sprog være meget fattigt; som de to formulerer det: "Fremmedordene har frelst det danske sprog fra undergang!"

Men foruden at være et forsvar for fremmedordene er bogen en velskrevet gennemgang af de fremmede ords typologi og funktion. Først diskuteres den lingvistiske definition af begrebet fremmedord over for den dagligdags, og problemerne med fremmedordene sættes ind i en kommunikativ sammenhæng. Dernæst gennemgås de forskellige typer af lån: direkte lån, oversættelseslån, betydningsslån mfl.; fremmedordenes historie, udtale, stavning og

bøjning behandles, og hele bogen sluttet af med en diskussion af den sproglige purisme i Danmark (og Norden).

En af bogens store forcer er forfatterernes evne til at belyse nutidens sprogdebat med historisk perspektiv. Hansen & Lund viser kort hvordan det danske sprog fra år ca. 1100 har været “urent”; allerede fra dette tidspunkt har sproget indeholdt ord fra ikke-germanske sprog, og det som ændrer sig gennem historien er den kilde, hvorfra vi får de nye fremmedord, ikke selve “lånet” som sådant. Vi har lånt fra middelnedertysk, tysk, italiensk, fransk, engelsk for slet ikke at tale om latin og græsk, men ordene tilpasses næsten altid til de danske regler for udtale og bøjning, hvilket hurtigt gør dem til integrerede dele af det danske sprog. Denne evne hos vort sprog til at integrere fremmedordene forklarer også en del af purismens manglende succes i Danmark: skal man være konsekvent og erstatte fremmedordene med nordiske ord, vil en lang række ord som vi opfatter som 100% danske ord forsvinde, mens de nordiske ord ville opfattes som meget fremmede. Forfatterernes forslag er at lade markeds kræfterne råde: påvirkning udefra i form af fremmedord vil enten forsvinde igen som kortlivede modefænomener, eller de vil finde deres plads i det danske sprog og udfylde en rolle der. At forsøge at rense sproget er at forsøge at bremse en osmose, og fordi spørgsmålet om “fremmedhed” er så speget som det er, kan resultatet blive ufrivilligt komisk, som når Nordisk Sprogsekretariat foreslår det engelske *public service* erstattet med *publikumskontakt* — en sammensætning af to latinske udtryk.

Hansens & Lunds bog er en letlæst håndbog i fremmedordenes typologi og historie, men det er også en opfordring til mere realisme og mindre ideologi i synet på fremmedordene. Egentlig burde de danske aviser sende den som gave til alle læserbrevsskribenter der skuer det danske sprogs undergang i antallet af udenlandske ord i radio og tv...

Orla Vigsø

Viggo Hjørnager Pedersen & Niels Krogh-Hansen (red.): *Oversættelsehåndbogen*. Munksgaards Sprogserie. Munksgaard 1994

Ifølge Ordbog over det danske Sprog (Gyldendal 1925) er en håndbog “egl: [en] bog (i lille format), som man bruger meget og plejer at have ved haanden, i videre anv.: bog, der i omrids indeholder det væsentlige af et fag, en viden-skab, ell. som hyppigt bruges til at slaa efter”.

Om den foreliggende håndbog må man sige, at den næppe lever op til første del af definitionen, i og med at et værk på 447 sider, der måler 24,5 x 17,5 x 3 cm, og vejer godt og vel et kilo, vel ikke kan siges at være en lille bog. Om det

er en bog, "lægfolk og studerende" og "professionelle oversættere" (håndbogens målgrupper iflg. indledningen (s. 7)) vil bruge meget og sædvanligvis have ved hånden for "at slaa efter i" må tiden vise. At det er en bog, der i omrids indeholder det væsentlige af oversætterfaget og oversættelsesvidenskab, kan der, med visse modifikationer, næppe herske tvivl om.

"Oversættelsehåndbogen" består af flg. dele: "Indledning" (Viggo Hjørnager Pedersen); del 1: **Oversættelsesteori**: "Hvad kan man kræve af en oversætter?" (Viggo Hjørnager Pedersen), "Oversættelsesvidenskab" (Viggo Hjørnager Pedersen), "Oversættelsesteknik" (Viggo Hjørnager Pedersen), "Leksikografi og terminologi" (Annelise Grindsted og Bertha Toft); del 2: **Oversættelsesgenrer**: "Litterær oversættelse" (Niels Brunse), "Ikke-litterær oversættelse" (Viggo Hjørnager Pedersen), "Om oversættelse af fagsprog" (Jennifer Kewley-Draskau), "Om oversættelse af fagsproglige tekster" (Niels Krogh-Hansen), "Juridiske oversættelser" (Niels Krogh-Hansen), "Et handlingsteoretisk grundlag for faglig oversættelse" (Dorte Madsen), "Introduktion til dansk teknisk sprogbrug" (Lena Munck), "Tolkning" (Lena Flugler og Anne Zoëga), "Tekstning - oversættelse på fersk gerning" (Henrik Gottlieb), "Maskinoversættelse" (Henrik Selsøe Sørensen); del 3: **Oversættelse til og fra dansk**: "Elementary, my dear Watson" (Viggo Hjørnager Pedersen), "Kein Deutsch ohne Mühe" (Jens Erik Mogensen), "*Hest* hedder godt nok *cheval*, men" (Birgit Nedergaard-Larsen) "¡En español, por favor!" (Louise Denver og Anette Willemoes); del 4: **Praktiske oplysninger**: "Oversætter-erhvervet og arbejdsmarkedet" (Jeanette Ørsted), "Maskinlæsbarhed (Edb-hygiejne)" (Anders Geertsen), "Databaser og andre informationskilder" (Henrik Selsøe Sørensen), "Praktiske oplysninger" (Cay Dollerup); del 5: **Bibliografi**: "Ræsonneret bibliografi - oversættelsesvidenskab mv." (Viggo Hjørnager Pedersen m.fl.), "Ræsonneret bibliografi - fagsprog" (Niels Krogh-Hansen), samt Bibliografi, Forfatterbiografier og Indeks.

I "Indledning" defineres oversættelsehåndbogens målgrupper som "lægfolk og studerende", for hvem man håber, at "denne bog kan bidrage til at højne bevidstheden om oversættelse" samt "professionelle oversættere", der forventes at kunne "finde nyttige oversigter over områder, de måske ikke er så fortrolige med, samt anvisninger på, hvor de kan hente mere viden." (s. 7)

1. del bærer overskriften "Oversættelsesteori", men indledes ikke desto mindre af en kortere artikel af Viggo Hjørnager Pedersen med nogle betragtninger over, hvad man med hensyn til områder som uddannelse, etik, etc. kan kræve af en oversætter. Der er tale om ganske nyttige og fornuftige råd og anvisninger vedr. oversætterjobbet, men det forekommer en smule malplaceret at medtage det under oversættelsesteori.

En af bogens mest velskrevne artikler er uden tvivl "Oversættelsesteori" af Viggo Hjørnager Pedersen. Selv vanskeligt tilgængelige begreber og sammenhænge er beskrevet i et klart og forståeligt sprog; det gælder især afsnittene om sproglige universalier (og de dertil knyttede spørgsmål om (u)oversættelighed).

Man kunne meget vel mod artiklen som helhed indvende, at flere af de emner, der tages op, får en noget stedmoderlig behandling - at diskussionen afbrydes netop, hvor den begynder at blive interessant. F.eks. udsættes et i denne sammenhæng så væsentligt begreb som semantiske felter (s. 33) for en noget summarisk behandling, specielt hvilken betydning semantiske felter kan have for oversættelse, og man kunne også savne en noget grundigere problematisering af begrebet ækvivalens (s. 35-37), f.eks. som det sker i Snell-Hornby (1988: 13-22). Men som Hjørnager selv udtrykker det, har der "af pladsmæssige grunde ikke [været] mulighed for at komme helt til bunds i problemerne." (s. 17)

Derimod må det være en væsentlig indvending, at der i afsnittet "Specielle oversættelsesteoretiske problemer" (s. 43-45) samt i indledningen til afsnittet "Genrer og sorter" (s. 45) skabes unødigt uklarhed om begreberne *tekstsort*, *teksttype* og *genre*. Det gøres ganske vist klart fra starten, at *genre* og *tekstsort* er nært beslægtede begreber, men diskussionen af dem føres ikke til ende. Kategoriseringen af *teksttyper* baseres (efter Reiss og Newmark) på "formålet med teksten", men så indføres pludselig, i forbindelse med omtalen af litterære tekster, begrebet *tekstkategori*. Man må selv udlede, at *kategori*, som det anvendes her, er lig *genre/sort*.

Og så bliver forvirringen total med flg. bemærkning: "I det følgende vil en række teksttyper (i betydningen 'sorter') blive gennemgået af eksperter inden for de forskellige områder," (s. 45), især hvis "det følgede" henviser til afsnittet s. 77-225, der bærer overskriften "Oversættelsesgenrer". I samme afsnit refereres der, så vidt vi kan se, til litterær oversættelse og maskinoversættelse som (oversættelses)*kategorier*.

Disse indvendinger skal ikke overskygge det faktum, at Hjørnagers artikel er en velskrevet og velafbalanceret behandling af emnet, der som sagt må bære præg af, at den indgår i en "praktisk orienteret håndbog" med en bred læser-skare som målgruppe. Som sådan vil den eventuelt kunne vise sig at være vel-egnet som en introducerende tekst til undervisning i oversættelse.

"Oversættelsesteknik" af Viggo Hjørnager Pedersen indeholder "klart teoretiske elementer", der skulle retfærdiggøre placeringen i et afsnit med hovedoverskriften "Oversættelsesteori". Artiklen beskriver først i meget kortfattet

form fire modeller for analyse af tekster, der skal oversættes: Levy (1969), Nida (1964), Pedersen (1987) og Hald Pedersen (1989). Om der også her har gjort sig pladsproblemer gældende, får stå hen i det uvisse; beklageligt er det i hvert fald, at modelbeskrivelserne er så kortfattede, at de i bedste fald er vanskelige at operationalisere for den praktiserende oversætter, i værste fald er uforståelige. Vi har f.eks. meget vanskeligt ved at se, hvordan beskrivelsen af Nidas model (s. 53-54) skal kunne anvendes i praksis uden grundig konsultation med den litteratur, der danner grundlag for beskrivelsen.

Anden del af artiklen, "Oversættelsesprocedurer", indeholder en del fornuftige råd til praktiserende oversættere og især til studerende, der påtænker en oversætterkarriere. Når det imidlertid hævdes, at "al førsteklases oversættelse er oversættelse til modersmålet" (s. 58), er der grund til at kvalificere det deri implicit indeholdte råd om, at oversættere så vidt muligt skal afholde sig fra at oversætte fra modersmålet til et fremmedsprog. Det nævnes naturligvis, at de fleste oversættelsesopgaver i Danmark er oversættelser **fra** modersmålet, og der synes i det hele taget at være en overdreven frygt for kvaliteten af oversættelser fra modersmålet til et fremmedsprog. Når alt kommer til alt, må man vel forvente, at oversættelser fra modersmålet hviler på et grundigt kendskab til kildeteksten, og med det høje niveau, fremmedsprogsundervisningen har i Danmark, har danske oversættere generelt en grundig viden om de fremmedsprog, de oversætter til. Oversættelse til modersmålet er naturligvis at foretrække inden for visse teksttyper, mens denne form for oversættelse inden for andre områder blot skaber andre fejltyper end dem, der ses ved oversættelse fra modersmålet (resultat af manglende modersmålsforståelse af kildeteksten).

"Leksikografi og terminologi" af Annelise Grindsted og Bertha Toft er et eksemplarisk eksempel på et bidrag til en håndbog. Der gives en kort og meget præcis gennemgang af, hvad leksikografi og terminologi er, hvad leksikografer og terminologer beskæftiger sig med, og hvilke produkter de skaber.

Vi tøver ikke med at sige det samme om Niels Brunses artikel "Litterær oversættelse", som oven i købet, helt i tråd med dens emne, er lidt af en litterær perle. Om oversættelsesteoriens nytteværdi (eller mangel på samme) for den praktiserende litterære oversætter hedder det således:

*"Megen oversættelsesteori, der tilstræber en principiel forklaring på, hvordan transformationen fra ét sprog til et andet kommer i stand, er af samme grund uinteressant for den udøvende oversætter. Brændpunkterne for en praktikers interesse er netop de steder, hvor de principielle forklaringer **ikke** slår til, de steder hvor kriterierne for valgene tørner uforsonligt sammen. Principperne er oversættelseskunstens skelet, reglerne er dens kød og blod, men det er undtagelserne der får den til at leve og ånde. En litterær oversættelse, der udelukkende overholder regler og principper, er et kadaver."* (s. 80-81)

De steder "hvor kriterierne for valgene tørner uforsonligt sammen" skal imidlertid også oversættes, og Niels Brunse nævner eksempler på strategier, den litterære oversætter kan gøre brug af i sådanne situationer. "Overført ækvivalens" handler om at kompensere andetsteds i oversættelsen for et uoversætteligt træk i originalteksten. "Intentionsanalyse" handler om at "danne sig en begrundet forestilling om, hvad originalforfatterens intention med teksten har været" og lade denne analyse "fungere som rettesnor på et mere overordnet plan" (s. 88).

De nævnte strategier er nu ikke ganske ukendte for oversættelsesteorien. Det, som Brunse kalder "overført ækvivalens" er således behandlet i f.eks. Hatim & Mason (1990), der i deres "Glossary" definerer begrebet "Compensation" som flg. (s. 239):

"In translating, the making good of some communicative loss by substituting equivalent effects."

Om begrebet/strategien siges endvidere (s. 202):

*"... the translator may resort to the familiar technique of **compensation**, that is, signalling an equivalent value but at a different juncture in the text. It matters less where exactly the impression is conveyed than that it is conveyed to an equivalent extent."* (Vor understregning.)

Artiklen er hele vejen igennem rig på eksempler hentet fra Niels Brunses egen erfaring som oversætter af litterære værker.

Viggo Hjørnager Pedersens lille afsnit om "Ikke-litterære oversættelser" virker underligt umotiveret, og dets oplysninger kunne med fordel være anbragt under andre kapitler, fx. "praktiske oplysninger". Niels Krogh-Hansen henviser i sin artikel om oversættelse af fagsproglige tekster gentagne gange til afsnittet om ikke-litterære oversættelser (fx. s. 112 " ...hvorfor vi har valgt at behandle disse oversættelser [dvs. populærvidenskabelige] i det særlige kapitel om ikke-litterære oversættelser"), og man kunne let få det indtryk, at Hjørnager Pedersens afsnit er noget mere omfattende end de godt to sider, det drejer sig om. Mon Krogh-Hansen har læst afsnittet, inden han skrev sin artikel?

Der er egentlig ikke noget galt med Jennifer Kewley-Draskaus artikel "Om oversættelse af fagsprog", bortset fra titlen. Artiklen koncentrerer sig nemlig hovedsagelig om et enkelt aspekt inden for fagsproglig oversættelse - terminologi, hvilket burde fremgå. Artiklen er velskrevet, men dog en smule tung til formålet, idet en del af fagtermene nok ikke er kendt af størstedelen af målgruppen.

Den ene af Håndbogens to redaktører, Niels Krogh-Hansen, har bidraget med de næste to artikler: "Om oversættelse af fagsproglige tekster" og "Juridiske oversættelser". Så længe Krogh-Hansen i den første af sine artikler holder sig til råd og anvisninger vedr. etablering som translatør og udøvelse af translatørhvervet ved at øse af sin egen mangeårige erfaring (s. 114-117) er der en

del at hente. Men når han bevæger sig ind på emner som f.eks. forholdet mellem “fagligt” og “almindeligt” sprog og begrebet “adækvans” er der mere tale om spredte og til dels usammenhængende betragtninger end om en egentligt oversættelsesteoretisk funderet behandling.

Den anden artikel, “Juridiske oversættelser” er - overskriften til trods - en meget kortfattet beskrivelse af danske og udenlandske offentlige instansers forsøg på at forenkle det sprog, der anvendes i juridiske tekster, uden at forsimple det. Men hvad forenkling, hhv. forsimpning, nærmere består i, lades vi uvidende om.

Dorte Madsens artikel “Et handlingsteoretisk grundlag for faglig oversættelse” er tilsyneladende en fortættet udgave af en ph.d.-afhandling. Artiklen er en udmærket introduktion til Jochen Rehbeins (sprog)handlingsteori og et meget spændende forsøg på at anvende den på oversættelse. Postulatet om, at den kan anvendes på oversættelse uden for det juridiske fagunivers, er ikke underbygget, men lyder ikke utopisk.

Lena Muncks bidrag “Introduktion til dansk teknisk sprogbrug” er i bund og grund, hvad det giver sig ud for at være: en beskrivelse af en række udvalgte syntaktiske fænomener og strukturer i danske tekniske tekster samt et forsøg på at afdække, hvilke sproglige træk der karakteriserer udvalgte tekniske teksttyper. Den valgte teksttypologi skelner mellem deskriptive, direktive, narrative og argumentative tekster uden i øvrigt at gøre nærmere rede for, hvad typologien baserer sig på, eller hvorved de enkelte typer adskiller sig fra hinanden.

Det er muligt at gribe Munck i ganske enkelte faktuelle unøjagtigheder. Det hævdes f.eks. (s. 157), at der udtrykkes futurum ved anvendelsen af modalverbet “ville” i flg. eksempel:

“Mens originalens sværtede områder vil hindre lysets gennemtrængning, vil de ikke sværtede områder lade det passere uhindret. Kopipapirets belyste partier vil herved nedbrydes, mens de ubelyste vil forblive aktive og danne farvestof, når de efter belysningen anbringes i kontakt med kemikalier i fx ammoniakdamp.”

Der er snarere tale om, at “ville” på linje med det engelske modalverbum “will” kan anvendes til at udtrykke noget i retning af “tidløs konsekvens af givne handlinger/processer eller iboende egenskaber”.

Om adjektivkomposita (s. 165-166) som f.eks. i “**oliemodstandsdygtig gummipakning**” siges det, at de, til forskel fra en alternativ konstruktion med relativsætning (“en gummipakning, **der er modstandsdygtig over for olie**”) er “et udtryk for den tekniske beskrivelses behov for præcision”. Der er ingen forskel mellem de to konstruktioner med hensyn til præcision, og det er tilmed muligt at hævde, at relativsætningen mere præcist angiver de semantiske relationer mellem de elementer, som kompositum’et er opbygget af.

Den slags unøjagtigheder i beskrivelsen kunne man vel leve med, hvis det stod klart, hvorfor artiklen er medtaget i en håndbog om oversættelse - for oversættelse siges der ikke meget om i artiklen. Sprogbrugsbeskrivelse som grundlag for tekstanalyse er naturligvis en væsentlig forudsætning for oversættelse, men for at være anvendelig til oversættelsesformål skal sprogbrugsbeskrivelsen være **kontrastiv**, og det er Muncks beskrivelse af dansk teknisk sprogbrug ikke; kontrastive sprogbeskrivelser gives først i del 3: Oversættelse til og fra dansk. Det er således vanskeligt at se, om det er oversættelsesrelevante kriterier, der har ligget til grund for udvælgelsen af de behandlede strukturer. Og skulle kriterierne være oversættelsesrelevante, stiller det næste spørgsmål sig: relevante i forhold til oversættelse til hvilke(t) sprog?

De tre artikler om Tolkning (Lena Fluger og Anne Zoëga), Tekstning (Henrik Gottlieb) og Maskinoversættelse (Henrik Selsøe Sørensen) er alle velskrevne oversigtsartikler over deres respektive fagområder. Fluger og Zoëga skelner i deres artikel mellem tolkningens ydre univers (herunder de forskellige former for tolkning) og dens indre univers (herunder sproglige, videnskæssige og mentale krav, tolkningen stiller til dens udøvere) og slutter af med nogle bemærkninger om, hvordan man kan uddanne sig til tolk.¹

Gottlieb opstiller i sin meget systematiske og grundige redegørelse for tekstning, hvilke grundtyper der findes, redegør for, hvorledes teksteren arbejder og gør specielt opmærksom på (under overskriften "Er tekstning overhovedet oversættelse?"), hvorledes tekstning, som "overførsel" fra talt til skrevet sprog i et billedmedium, adskiller sig fra mere gængse former for oversættelse, og hvilke specifikke problemer teksteren står over for i forhold til oversættelsen.

Selsøe Sørensens artikel om maskinoversættelse går til emnet ud fra den forudsætning, at der kan skelnes mellem maskinstøttet menneskeoversættelse, menneskestøttet maskinoversættelse og fuldautomatisk oversættelse. Helt på linje med erfaringerne fra efterhånden mange års forskning i og udvikling af oversættelsesprogrammer konkluderer han (s. 212), at

"... mennesket fortsat vil have den afgørende rolle at spille, selv om oversætteres kvalifikationer skal orienteres mere mod samspillet med teknologien - uden dermed at give køb med hensyn til sproglige og videnskæssige forudsætninger og kvalitet hos den oversætter, der er ansvarlig for resultatet."

Herefter følger en række gode råd til oversættere vedr. markedsudbuddet af programmer og de kriterier, man bør lægge til grund for sine valg.

¹ Når Fluger og Zoëga skriver (s. 184), at "Ganske vist indeholder cand.ling.merc.-uddannelsen et mindre tolkemodul inden for konsekutiv tolkning...", glemmer de at tilføje, at i hvert fald cand.ling.merc.-uddannelsen ved Handelshøjskolen i Århus også indeholder et obligatorisk modul i simultantolkning.

3. del: "Oversættelse til og fra dansk" består af fire kontrastive analyser mellem dansk og hhv. engelsk (Viggo Hjørnager Petersen), tysk (Jens Erik Mogensen), fransk (Birgit Nedergaard-Larsen) og spansk (Louise Denver og Anette Willemoes). Der ligger tilsyneladende en vis koordineringsbestræbelse bag de fire bidrag, som sikrer en nogenlunde ensartet opbygning af artiklerne, men naturligvis med stor og velanbragt respekt for, at de fire sprogs forskellig struktur tilsiger forskellig vægtning af de fænomener og strukturer, der behandles. Nedergaard-Larsen er således meget grundig i sin behandling af franske verber, herunder især aspekt, og Denver og Willemoes bruger naturligt nok megen plads på behandlingen af ser/estar problematikken.

Alle fire artikler er i langt overvejende grad syntaktisk-morfologisk orienterede, og her ligger måske en af deres (mindre) svagheder set i forhold til Håndbogens målgruppe(r). De behandlede syntaktisk-morfologiske problemer burde ikke være noget problem for den praktiserende oversætter, og hovedparten af dem burde heller ikke være i hvert fald kandidatstuderende fremmede. Der er desværre kun ansatser til behandling af stilistisk-pragmatiske problemstillinger; f.eks. diskuterer Mogensen (under overskriften "Nominalstil") (s. 253-254) en række forslag til oversættelse af flg. tyske tekst:

"Würzburg ist eine schöne Universitätstadt. Zwar sind die Probleme einer mit heute 20.000 Studenten weit über den staatlich fixierten Rahmen längst hinausgewachsenen Universität auch hier spürbar. Aber sie sind bei allen Belastungen erträglich, erträglicher als an vielen anderen Universitäten."

Oversættelsesforslagene opløser i stigende grad den (med fed skrift fremhævede) tungt præmodificerede nominalhelhed ved hjælp af relativsætninger, og betegner de derved fremkomne danske oversættelser som i stigende grad "frie". Den "frieste" lyder:

"Würzburg er en dejlig universitetsby. Ganske vist har man på et universitet, der med sine i dag 20.000 studerende er vokset langt ud over den ramme, som staten har fastlagt, også fået problemerne at mærke. Men (...)"²

Herefter konkluderer Mogensen (s. 254):

"Friere oversættelser som denne beror til syvende og sidst på oversætterens fortolkning af teksten i dens helhed, hvorfor det ikke her skal diskuteres, hvad der i det konkrete tilfælde er den bedst egnede oversættelse."

Det kunne her have været interessant - Mogensens bemærkning til trods - med en pragmatisk orienteret diskussion af, hvorvidt forskellige oversættelser af den tyske sætning kunne vise sig adækvate inden for forskellige genrer/teksttyper, men som sagt når diskussionen aldrig dertil.

² Denne danske oversættelse er en kombination af to af Mogensens oversættelsesforslag.

Alle forfattere skal i øvrigt roses for meget nyttige henvisninger til opslagsværker såsom grammatikker, ordbøger etc.

Del 4 består af fire bidrag med fællesoverskriften "Praktiske oplysninger".

Formanden for Erhvervsprogligt Forbund, Jeanette Ørsted, skriver om "Oversætter-erhvervet og arbejdsmarkedet". Det er ganske modigt af Ørsted at vove ikke blot det ene øje, men faktisk begge to, ved at opstille to "fremtids-scenarier" for udviklingen på oversættelsesmarkedet. Det første scenario forudser et stærkt stigende behov for fremmedsproglig ekspertise på højeste niveau, lokaliseret såvel i erhvervsvirksomhederne som i selvstændige oversættelsesbureauer, men også øget konkurrence på det danske oversættermarked fra udenlandske oversættelsesbureauer. Det andet scenario forudser en situation, hvor fremmedsproglig kompetence på det nærmeste usynliggøres, for det første fordi den integreres i projektgrupper i virksomheden, og for det andet fordi den i langt højere grad end nu erhverves af medarbejdere med anden uddannelsesmæssig baggrund end fremmedsprog.

Der er, som man vil se, tale om to ekstreme scenarier, og man kunne spørge, hvad formålet er med at isolere udviklingstendenserne i disse to ekstreme fremtidsscenarier, når Ørsted selv siger (s. 342):

"Selvom ovenstående scenarier kan opfattes som alternativer, kan elementer fra begge forløb ganske vel vise sig at blive den konkrete fremtid for oversættererhvervet ..."

Ørsteds egen konklusion peger muligvis på behovet for en grundig undersøgelse af, om f.eks. specifikke industri- og serviceområder vil blive præget af specifikke udviklingstendenser, sådan som Ørsted skitserer dem i sine to scenarier.

"Maskinlæsbarhed (edb-hygiejne)" af Anders Geertsen unddrager sig desværre for store dele af artiklens vedkommende en vurdering fra folk som os, der stort set ikke aner, hvad der foregår inde bag skærmen på vores PC'er, og som er ansat et sted, hvor "vi har folk til at tage sig af den slags". Men alt i alt forekommer det at være en udmærket gennemgang af det edb-værktøj der står (eller burde stå) til rådighed for den professionelle oversætter; de tommelfingerregler for benyttelsen af værktøjerne, der er nævnt på s. 350-351, kan måske nok forekomme banale, men de er helt essentielle for at opnå optimal effektivitet i de tilfælde, hvor oversættelsen skal overføres elektronisk til kunden.

Henrik Selsø Sørensens artikel "Databaser og andre informationskilder" giver mange nyttige oplysninger om oversætterens brug af ny teknologi, omend det i høj grad er fremtidsperspektiverne, der optager Selsø Sørensen.

Det ville have været ønskeligt med en tilgang til emnet, der var lidt mere realistisk i forhold til oversætterens hverdag. Især er det beklageligt, at Selsø

Sørensen har så lidt tiltro til nytteværdien af en firmaspecifik termdatabase og hellere ser et "nationalt dansk samarbejde", især inden for de ikke-virksomhedsspecifikke områder. Det sidste lyder smukt, men er simpelthen ikke realistisk. For det første er langt de fleste sproglige områder virksomhedsspecifikke i en større virksomhed, og for det andet er oprettelsen af en intern termdatabase et så stort og tidskrævende arbejde, at det næppe vil være muligt også at indgå i et nationalt samarbejde, hvis nytteværdi i forhold til indsatsen man i høj grad kan drage i tvivl.

En intern termdatabase derimod er et uvurderligt redskab til at sikre konsistens og kontinuitet i en virksomheds kommunikation, også hvis oversætteren bliver syg, går på orlov eller skifter job. På det stadium, hvor vi på nuværende tidspunkt befinder os, ville det være langt mere gavnligt at opfordre til oprettelsen af interne termdatabaser, som ganske vist er tidskrævende i starten, men som forholdsvis hurtigt viser sig at være arbejdsbesparende.

Det kan iøvrigt tilføjes, at Selsøe Sørensen selv giver ganske udmærkede råd om oprettelsen af termdatabaser under punkt 3 ("Værktøjer").

Endelig giver Cay Dollerup en lang række for oversættere nyttige og relevante oplysninger om biblioteker, (hvor vi dog savner Biblioteket ved Handelshøjskolen i Århus)³, oplysningstjenester, faglige organisationer, tidsskrifter, etc. etc.

I flere af vore bemærkninger til Oversættelsehåndbogens enkelte artikler har vi berørt spørgsmålet om deres "relevans" set i forhold til, at værket kalder sig en **håndbog**. Der er ingen tvivl om, at **oversættererhvervet** vil finde en række artikler med praktiske råd og henvisninger yderst nyttige. Det gælder bl.a. hele del 4: "Praktiske oplysninger" og de ræsonnerede bibliografier i del 5. For **oversættelsesvidenskaben** har vi fremhævet specielt Viggo Hjørnager Pedersens artikel "Oversættelsesvidenskab". Men som helhed betragtet er værket nok for indholdsmæssigt ujævnt til at fortjene betegnelsen håndbog, i hvert fald i bestemt form: håndbogen. **Antologi** ville være en mere dækkende betegnelse for værket. Ujævnheden kan næppe lægges de enkelte bidragydere til last; den må redaktørerne tage på deres kappe, men der er på den anden side grund til at rose dem for et udmærket initiativ med udgivelsen af Oversættelsehåndbogen - et initiativ, der langt hen ad vejen er blevet realiseret i et fornuftigt stykke værktøj for de målgrupper, værket henvender sig til.

---

³ Vi iler med at bringe adressen:
 Handelshøjskolens Bibliotek: Sprogbiblioteket
 Fuglesangsallé 4
 8210 Århus V
 Tlf: 89 48 66 88 (omstillingen)
 Fax: 86 15 93 39

Litteratur

- Hald Pedersen, J. (1989): *Tilgange til moderne oversættelsesteori*. Speciale. Københavns Universitet.
- Hatim, Basil and Ian Mason (1990): *Discourse and the Translator*. London/New York.
- Levy, J. (1969): *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt am Main.
- Nida, E.A. (1964): *Towards a Science of Translating*. Leiden.
- Pedersen, Viggo Hjørnager (1987): *Oversættelsesteori*. København.
- Snell-Hornby, Mary (1988): *Translation Studies. An Integrated Approach*. Amsterdam/Philadelphia.

Karen Korning Zethsen & Birger Andersen

Jens Erik Mogensen: *Tysk fonetik*. København: Munksgaard, 1994

Ved universiteternes kandidatuddannelser i tysk har disciplinen "tysk fonetik" haft en temmelig fast position i studieordningerne. Den har været en obligatorisk bestanddel af forprøven, 1. del og grunduddannelsen (eller hvad man nu har kaldt de første studieår gennem tiderne). Meningen med disciplinen har været af både praktisk og teoretisk art. Gennem et bevidst arbejde med lyd-dannelsen og den rette udtale af tyske sproglyd samt med relationerne mellem skrift og lyd skulle den studerende opnå en optimal udtale, d.v.s. en så stor tilnærmelse til det tyske standardsprogs udtalenorm som muligt - eller i det mindste skulle den studerende opnå en viden om udtalenormen. Samtidig blev disciplinen - frem til sproghistoriens næsten totale kollaps - anset for en fortræffelig støttedisciplin for beskæftigelsen med old- og middelhøjtysk og med moderne dialekter, og endelig kunne fonetikken ses som et godt afgrænset område, hvor basale sprogvidenskabelige operationer kunne indøves med en afsmittende effekt på studiet af sproget over fonemniveau: segmentering, klassifikation, syntagmatiske og paradigmatiske relationer og meget andet godt.

Ved Odense Universitet har disciplinen siden 1990 ikke mere været en obligatorisk del af kandidatstudiet. En vis kortfattet introduktion til fonetik og fonologi har været givet i løbet af det 1. semesters introduktionskursus til sprogbeskrivelsen. Ellers har tysk fonetik typisk været "udbudt" som "tilvalgskursus" med 2 ugl. timer. Derimod er disciplinen stadig et fast element ved universiteterne i København og Århus. På handelshøjskolerne, Danmarks Lærerhøjskole og seminarierne er tysk fonetik mig bekendt ikke et fag med en selvstændig eksamen, men indgår dog som "integreret del" i læseplanerne.

Hvad angår lærebøger, blev L.L. Hammerichs 'Tysk fonetik' (1934) anvendt til et stykke op i 60-erne på universiteterne. Den var i udpræget grad

orienteret mod den artikulatoriske fonetik, og den rummede en stor mængde spændende sproghistoriske småekskurser, foranledigede af de beskrevne lydligge fænomener, især i afsnittet om kombinationslæren. Som første lærebog i tyskstudiet var den overvældende og svær for de studerende. Flere steder afløstes den som lærebog af Gustav Korlén og Bertil Malmbergs 'Tysk fonetik', som forekom mere overskuelig end Hammerichs bog. Men det, at den var skrevet på svensk (og også til en vis grad kontrastivt anlagt), gjorde den ikke synderlig populær hos studenterne, ligesom kontrastiviteten for en dansk studerende kunne virke forvirrende. Et savn ved både Hammerichs og Korlén/Malmbergs fonetikker var det næsten totale fravær af fonologiske overvejelser. Fra 1979 kunne man så anvende L.L. Albertsen og Jens Lindgaards 'Praktisk tysk fonetik'. Bogens lille omfang gjorde, at den naturligvis ikke kunne rumme så mange detaljer som de først nævnte værker og ej heller kunne være et tilstrækkeligt grundlag at gå til eksamen på. På den anden side var de studerende glade for den, fordi den netop ikke fortalte sig i detaljer.

Mange steder blev der derfor i fonetikundervisningen arbejdet med et konglomerat af løse ark, noter, kopier af enkeltbeskrivelser og arbejdspapirer eller med manuskripter, der aldrig nåede helt frem til bogform. Af den sidste slags skal nævnes H.P. Jørgensens, H. Haberlands, Uwe Helm Petersens og mine egne "hæfter" til brug for undervisningen i København hhv. Roskilde og Odense. Endelig kunne der suppleres med fx indledningen til Dudens udtaleordbog, for den havde de studerende i forvejen fået pålæg om at købe.

På den baggrund er det at hilse med glæde, at der nu endelig er kommet en ny 'Tysk fonetik'. Den er skrevet en ung germanist ved Københavns Universitet, Jens Erik Mogensen, som her - jvf. forordet - har ordnet de manuskripter og arbejdspapirer, han har brugt i sin fonetikundervisning siden 1989.

I det følgende skal det undersøges, om der nu også er grund til glæde.

'Tysk fonetik' er udkommet i 'Munksgaards Sprogserie', og i lighed med samme series 'Oversættelsehåndbogen', der kom nogenlunde samtidig med fonetikken, er det en smuk, helindbunden bog med en glimrende lay-out. Et smukt, skarpt tryk og klare opdelinger i afsnit og underafsnit letter læsningen og gør det nemt at finde rundt i bogen.

Den er på 111 sider ialt, hvoraf ca. 80 sider udgør den egentlige tekst. Efter behandlingen af den tyske fonetik følger i et kapitel 8 "Ordforklaringer", som er et udmærket mini-leksikon, omfattende alle væsentlige terminologiske udtryk, der er blevet anvendt i teksten. Der gives en kort "oversættelse" af fremmedordene og/eller en definition af det pågældende begreb. Idéen med "Ordforklaringer" er god, ikke mindst når det betænkes, at bogen typisk vil blive brugt på første studieår, hvor bare det at tilegne sig en sprogvidenskabelig terminologi for mange studerende er et til tider uoverkommeligt problem. I

listen optager Mogensen - måske mindre nødvendigt - også betegnelser for perioder og for regionalvarianter (oldhøjtysk, nedertysk o.l.), ligesom han forklarer, hvad Hansaen var for noget! Jeg formoder, at Mogensens erfaringer med de studerendes historiske viden tilsiger ham at give denne sidste oplysning, når han nu har talt om Hansaen i sin ekskurs om udviklingen af sprognormen på s. 14. Han har nok ret.

Kap. 9 "Videreførende litteratur" er en udmærket, kortfattet sammenstilling af vel udvalgte bibliografier, udtaleordbøger og fremstillinger. Det kontrastive aspekt i bogen ses klart i afsnittet "Fremstillinger", hvor der lægges megen vægt på at medtage fonetisk/fonologiske arbejder fra dansk side. Endelig er der et stikordsregister og et skema over det internationale fonetiske alfabet (IPA).

Selve behandlingen af bogens emne finder sted i otte kapitler. I indholdsfortegnelsen får man indtryk af en klar opdeling af stoffet på et traditionelt grundlag: I første kapitel behandles emnet lyd og skrift i tysk, i kap. 2 behandles fonetiske og fonologiske grundbegreber. De næste fem kapitler behandler derefter de tyske enkeltlyd. Opdelingen af disse sidste fem kapitler ser ved første blik ud til at være foretaget efter vokalsystemet over for konsonantsystemet, men ved det næste studer jeg over, at vokalsystemet behandles i kap. 3 over godt 25 sider. Derefter hedder kap. 4 "Konsonantsystemet". Det fylder en lille side! Naturligvis er behandlingen af konsonanterne ikke slut med det: Kap. 5 behandler klusilerne, kap. 6 spiranterne og kap. 7 likvider og nasalkonsonanter. Denne opdeling er inkonsekvent: Enten behandler man på den ene side vokalsystemet og på den anden side konsonantsystemet. Inden for de to overskrifter kan så i underafsnit behandles grupper af lyd, fx. i konsonantkapitlet efter artikulationsmåde. Eller også behandles alle lydgrupper, defineret på et eller andet klassifikationsprincip, som sidestillede. Som Mogensen stiller det op, får man indtryk af, at kapitlerne 5-7 er sideordnede med kap. 4, hvor de dog er underafsnit til kap. 4. - Det bemærkes, at Mogensen tredeler konsonanterne: Klusiler, spiranter og så en gruppe 'likvider og nasalkonsonanter'. I dette sidste afsnit behandles lateralen /l/, vibranten /r/ og nasalkonsonanterne. Det forekommer mig at være et tvivlsomt novum at benævne nasalkonsonanterne likvider (7.1. s. 87).

Inden for de enkelte kapitler bruger Mogensen et decimaltalsystem til at underinddele efter. Muligvis beror det på en idiosynkrasi hos mig, men jeg kan ikke lide, når denne skik løber løbsk. Og det synes jeg det gør, når der findes et afsnit, der hedder 3.1.3.1.1.2.: "Korte, slappe, vokaler"! Ud fra den systematiske position kunne man forledes til at tro, at der omhandles mere perifere ting i dette afsnit, men det er ingenlunde tilfældet. Her behandles de ganske almindelige korte vokaler.

Kap. 1 handler om lyd og skrift i tysk med speciel focus på begrebet 'den tyske udtalenorm'. Det er en udmærket introduktion til betragningen af tysk som et system af varieteter, hvis parametre blev trukket så godt op af Goossens i 'Deutsche Dialektologie' (1977). Hvad angår standardsprogets udtalenorm er det vigtigt at fastholde, som Mogensen gør det, at udtalenormen er historisk set sekundær i forhold til udviklingen af en skriftsprogsnorm. Det er én af grundene til, at stavelsesbegrebet er så vanskeligt at få hold på, da det kan ses ud fra et fonetisk synspunkt og et ortografisk. Herom senere. Mogensen gør pænt rede for den moderne skelnen mellem 'reine und gemäßigte Hochlautung', uden at han dog tydeliggør, hvad han mener, danske studerende bør rette sig efter. Det er min erfaring, at man i undervisningen bør redegøre for 'reine Hochlautung', da den modererede normudtale kan betragtes som især et resultat af allegro-processer og fordi et udgangspunkt i den modererede norm gør det vanskeligt at rekonstruere og isolere morfemerne qua stavelsessekvenser; da morfemerne som regel udgør det praktiske materiale for undersøgelsen og indøvelsen af enkeltfonemernes realisering, er den distinkte 'reine Hochlautung' - som trods alt eksisterer som realiseret sprog - at foretrække som pædagogisk udgangspunkt og som den i flere beskrivelsessammenhænge mest vel-egnede basis.

I afsnit 1.3. 'Lydskrift' introduceres det transskriptionssystem, som Mogensen vil anvende igennem sin fremstilling. Han bruger IPA-notationen, dog i en form, "der er tilpasset tysk". Desværre gøres det ikke eksplicit, hvori tilpasningen består. Det, der springer mest i øjnene, er imidlertid, at Mogensen for den korte, slappe e-lyd anvender [E], hvor IPA-systemet og hele den tysksprogede fonetiktradition, incl. Dudens udtaleordbog bruger notationen [ɛ]. Ja, IPA-tavlen bag i bogen anfører ikke engang den fonetiske notation [E] som mulighed. Naturligvis er det gennemskueligt, hvorfor Mogensen vælger denne notation. Som første forklaringmulighed kunne jeg foreslå flg.: Gennem [E] opnås en parallel til notationen af korte, slappe i-lyd, u-lyd og y-lyd (men ikke til de øvrige slappe vokaler, når bortses fra [A]), som er en anden overraskende, af Mogensen indført notation, som heller ikke står i IPA-skemaet på s. 111 og hvis berettigelse heller ikke motiveres! Ændringen synes at være overflødig). Én ting er, at Mogensen burde have begrundet sin anvendelse af [E] for [ɛ], noget andet er, at han skulle have taget konsekvensen af det i sin behandling af e-lyd: I afsnit 3.1.2.1. "Monoftonger" opstilles de tyske monoftongfonemer på grundlag af deres fonetisk-distinktive træk. Selv når man accepterer, at den reducerede langvokal er en variant af et langt, spændt vokalfonem - dvs. at [e:] og [e] hhv. [ɛ:] og [ɛ] betragtes som allofoner af to fonemer (som fonetisk set har spændthed som relevant træk), hvor kun åbningsgraden adskiller de to allofonpar som forskellige fonemer (nemlig forskellen mellem halvsnæver og halvåben), - så forstår jeg ikke, at den korte slappe e-lyd tilskrives det distinktive

træk "halvsnæver", d.v.s. som [e:]-lyden. - I en vis forstand kan det være lige-gyldigt, om kort, slapt [E] (Mogensens notation) kaldes halvsnæver eller halvåben, for i den slappe, urundede, palatale dimension findes der kun to åbningsgrader (idet der bortses fra centraliseret a-lyd med tendens til palatalisering). Men en direkte sammenligning mellem de spændte e-lyds åbningsgrad og den slappe e-lyds ditto måtte have ført ham til at fastlægge den slappe e-lyds åbningsgrad som halvåben, ergo som hos [ε:]. Det er i øvrigt denne evidente iagttagelse, der har foranlediget alle andre til at notere den slappe e-lyd som [ε]! Trangen til at gennemføre en mere generel transskription af de slappe vokaler har her ført Mogensen til at gå fejl af den slappe e-lyds åbningsgrad.

Mogensens notation af e-lyd (hvortil ifl. traditionen, baseret på sproghistoriske udviklinger, ä-lyd hører) fører derfor til forvirring hos den, der ud over at bruge sin nye fonetik kigger i de gængse fremstillinger og udtaleordbøgerne. For hos Mogensen findes også notationen [ε]. Hos ham betegner det imidlertid udelukkende det korte, spændte allofon til /ε:/ som i *Gynäkologie, Archäologie*. (Der er en klar trykfejl s. 55, hvor der står [ε:], men menes [ε]).

En anden forklaring på Mogensens nye notationsmåde er af mere systematisk art, formoder jeg: Forskellen på Mogensens beskrivelse af e-lyd og den gængse, herunder min, kan stilles skarpt op. Mogensen tager udgangspunkt i de distinktive træk spændthed og åbningsgrad: Der findes et /e/-fonem, der normalt realiseres langt og spændt, men som i ubetonet stavelse kan realiseres kort (reduceret), men med bevarelsen af spændtheden. De to lyd noteres [e:] og [e]. Han kalder åbningsgraden halvsnæver. Med halvåben åbningsgrad findes - begge som spændte - efter det samme princip [ε:] og [ε] som allofoner til /ε:/. Nu mangler så blot den slappe (korte) e-lyd. Mogensen finder - fordi der er tale om realiseringen af et tredje fonem - at måtte finde en ny notation, og det bliver så [E]. Men det er ulykkeligt, for det kunne antyde, at åbningsgraden er den samme som ved det spændte /e/-fonem; ja, han hævder det ligefrem s. 42, hvor han kalder lyden halvsnæver. Men det er den ikke. Den har åbningsgrad som [ε:], altså halvåben. Notationsteknisk befinder vi os i lidt af et dilemma. Vi har i grunden brug for et tegn, som signaliserer en anden åbningsgrad end den, der gælder ved [e:], men som gælder for [ε:], og som markerer slap vokal med samme åbningsgrad (og længde) som [ε], der er spændt. De gængse fremstillinger, incl. Duden, lader åbningsgraden "vinde" og noterer [ε] både for den reducerede langvokal og for den slappe vokal. Og det finder jeg egentlig ganske fornuftigt, fordi spændthed er noget vanskeligt måleligt ved korte vokaler! Jeg finder det rosværdigt, at Mogensen leder efter en særlig notation for realiseringen af et selvstændigt fonem, men jeg kan ikke lide løsningen eller være enig med hans beskrivelse af [E]'s åbningsgrad. [ε] kan efter min opfattelse både dække det korte slappe e-fonem og et (reduceret) allofon til et /ε/-fonem, som ovenikøbet har en hel anden distribution på stavelsestyper.

I samme oversigt s. 19 over de i bogen anvendte transskriptionstegn anføres også diftongen [ɛU] med eksemplerne *Euterpe*, *Eumaios*, *Euklid*. I den nøjere behandling af diftongerne på s. 40 og 44 omtaler Mogensen ikke denne diftong. IPA-tavlen bag i bogen kender den heller ikke, og Dudens udtaleordbog viser i alle tre eksempler [ɔY]!

Alt dette på grund af Mogensens "tilpassede" IPA-system!

Kap. 2 hedder 'Fonetiske og fonologiske grundbegreber'. Det er et i mange måder godt kapitel, som instruktivt indfører den ikke sprogvidenskabeligt skolede i det metodiske grundlag for disciplinerne. Gennemgangen af artikulationsorganerne og præciseringerne af artikulationssted og -måde er god (undtagen nr. 12 i skemaet s. 25, hvor timingen mellem linierne har svigtet), og forskellen mellem fonetisk og fonologisk relevans kommer klart frem. Derimod er jeg ikke overbevist om lødigheden i opstillingen af morfemtyper s. 29. Den er ganske vist gængs; men hvorfor skulle det såkaldte leksikalske morfem *Haus* være mindre bundet - og dermed frit - end *ordn*-? Bare fordi det "tilfældigvis" har fleksivmorfemet Ø? Det, det efter min opfattelse drejer sig om ved klassificeringen af morfemer, er at få fat i de lukkede klasser, det vil primært sige fleksiver og afledningsmorfemer. Heroverfor står så de åbne klasser, som kan beskrives med hensyn til deres leksikalske indhold som en vifte fra tingsord, over abstrakta, egenskabsbeskrivende, handlings- og tilstandsmarkerende morfemer til rene deiktika. Man kan definere dem som morfemer, der ikke er medlemmer af en grammatisk kategori.

I kap. 2 bruges morfemniveaueet kun som springbræt til "figurniveaueet", hvor der gøres udmærket rede for kommutationsprøven til udledningen af fonemer, for foner og allofer, fakultative og kombinatoriske allofer.

Undervejs - i 2.5.2. - behandles fænomenet "neutralisation", eksemplificeret på udlydshærdningen (Mogensens udtryk s. 68) ved klusilerne. Det siges (s. 35), at de to klusilrækker "falder sammen" i udlyd, således at der i udlyd kun forekommer /p t k/. (Eksempel: *Rat* [ra.t] og *Rad* [ra:t]). Denne beskrivelse synes jeg ikke er rigtig. Det er ikke sådan, at fx /d/-fonemet i *Rades/Räder* i formerne med Ø-fleksiv pludselig erstattes af et andet fonem. Det er sådan, at fonemet /d/ har to fonetiske realiseringer: foran vokal og konsonant i forlyd som [d], i udlyd som [t], herunder i ustemt udlydskompleks. Tilsvarende gælder for Mogensens beskrivelse af neutraliseringen af danske klusiler i ind- og udlyd i samme afsnit. Mere herom senere!

Endelig behandler Mogensen i 2.8. det heftigt diskuterede stavelsesbegreb. Han fremhæver rigtigt, at der må skelnes mellem et ortografisk og et fonetisk/fonologisk stavelsesbegreb. Problemet opstår især ved fastlæggelsen af stavelsesgrænserne. Mogensens fremstilling forekommer mig her noget uklar. Retskrivningsordbøger har kodificeret, hvor stavelsesgrænsen er i skriften,

men det kan vi jo ikke tage som udgangspunkt i en fonetisk/fonogisk fremstilling - og da slet ikke, hvor vi med Mogensen fremhæver, at skriftens regelsystem er sekundært i forhold til det system, den (bl.a.) skal afspejle: talens lyd i stavelsessekvenser. Mogensen løser det klassiske problem: Hvor ligger stavelsesgrænsen fonetisk set i et ord som *kommen*? - på den måde, at han fastlægger grænsen efter [m], fordi en grænse før [m] ville indicere, at der fandtes en stavelse [kɔ] i tysk, hvilket ikke er tilfældet. Derimod findes der stavelsen [kɔm]. Argumentationen er bestikkende, men vel næppe helt tilfredsstillende, for den implicerer eksistensen af en stavelse [ɔn]. Gør der det? Ja, det gør der måske; men med den konsekvens at man så må definere specielle, ubetonede stavelser med vokalisk forlyd uden "Sprengansatz". Selv holder jeg mig til bl.a. Hammerich (s. 97), der lægger den fonetiske stavelsesgrænse i ord som *kommen* midt i [m]. Også på den måde sikres, at forekomsten af slapt [ɔ] er relateret til stavelsenstypen, in casu den lukkede.

I samme afsnit skelner Mogensen mellem tre pladser i stavelsen: forlyd, indlyd og udlyd. Bortset fra at jeg finder, at Mogensen på dette sted kunne have indført distinktioner fra modernere fonologi (fx Vennemann), er eksemplificeringen på pladserne ikke god: Vel kan man sige at [t] står i forlyd i *Tag* og [p] i udlyd i *ab*. Men jeg forstår ikke, at "en konsonant, som står mellem to vokaler, hvoraf den sidste har svagtryk, står i indlyd (f.eks. *loben*)" (s. 37). Hvad enten man lægger stavelsesgrænsen efter et ortografisk eller et fonetisk princip, står [b] i forlyd i stavelsen *-ben*. Indlydsbegrebet, anvendt på stavelsen, kan kun anvendes på stavelsestoppen, d.v.s. den vokal, som på stavelsesrandene er omgivet af konsonantiske elementer.

Kap. 3 omhandler vokalsystemet. Der indledes med en generel kommentar til artikulationerne og en opstilling af foneminventaret. (Om beskrivelsen af [E] se tidligere). Dernæst behandles forholdet mellem lyd og skrift generelt, og der afsluttes med en beskrivelse af de enkelte vokalfonemers realisering og deres forhold til skriften.

Her skal især kommenteres 3.1.3.1.: "Generelt om forholdet mellem lyd og skrift ved monoftongerne". Mogensen vælger en opdeling efter betonet versus ubetonet stavelse; inden for disse stavelsestyper beskrives så de spændte (lange) vokaler og de slappe, korte. Det medfører uheldige formuleringer, fx.: "Lange, spændte vokaler vokaler forekommer i tysk ortografi:" (s. 45). Samme formulering ses s. 46 om de korte, slappe. Men der forekommer ingen spændte eller slappe vokaler i tysk ortografi! Dér er der kun bogstaver. Mogensens eksempler er rigtige nok, men opstillingen virker uoverskuelig, fordi ortografiske unoder hele tiden må tilgodeses, så det bliver ikke klart, om der er et system med hovedregel og undtagelser i foretagendet. Jeg ville foretrække en opdeling efter vokaltype: I hvilke stavelsestyper står de spændte, lange vokaler, i hvilke de reducerede, spændte vokaler, og i hvilke de slappe? Det

ville have fremprovokeret et begreb som fx “domæne”, forstået som den stavelsestype, der er den pågældende vokaltypes foretrukne. Svaret ville (i kort form) være: Domænet for de spændte, lange vokaler er betonet, åben stavelse, herunder potentiel åben stavelse. De korte, slappe står i betonet, lukket stavelse, mens de reducerede, spændte langvokaler har deres domæne i stavelser af ‘Lokomotive-typen’ (Albertsens pædagogiske arm rækker langt!). Også ved denne fremgangsmåde må man beskrive undtagelser (*mir, dir, ihm, Art, Erde, hoch*, o.m.fl., visse bitryksstavelse som *-at, -sam, -sal* o.l.), men fremgangsmåden har den fordel, at der kan formuleres en hovedregel og undtagelser herfra. Samtidig kunne der tages et fornuftigt hensyn til bitryksstavelser og vokallernes distribution heri. Men det er et begreb, Mogensen ikke opererer med - ud over at han introducerer det på s. 21.

Kritisabelt i kapitlet er upræcise formuleringer: s. 49 hedder det om ‘e’ som længdemærker: “I sammensætninger, hvor ‘ie’ står i betonet stavelse, forekommer kort, slapt [I], således i *vierzehn, vierzig*”. Meningen er, at i de to ord udtales ‘ie’ som [I]. Det gør det ikke i ord som *Bierzelt* eller *Siegessäule*. M.a.o.: Hvad betyder ‘forekommer’? Eller s. 48, hvor det hedder, at “korte, spændte vokaler forekommer i et mindre antal sammensætninger (f.eks. *vielleicht, sobald, lebendig* og *voraus*)”. *lebendig* er ingen sammensætning. I øvrigt er fænomenet snarere det, at et morfem, der som isoleret, leksikalsk størrelse i betonet position har spændt, lang vokal, kan komme i omgivelser, hvor det er ubetonet. I så fald udtales det kort, men dog spændt. Dette er uafhængigt af, om morfemet med et andet morfem danner en sammensætning. Fx er *zu* typisk ubetonet, hvorfor dets udtale er [tsu], og ikke [tsu:]. Tilsvarende gælder for de personlige pronominer og bestemte artikler, der i betonet position har lange vokaler.

På s. 53 ff. behandles de enkelte fonemers udtale og deres gengivelse i ortografien. Som positivt vil jeg anføre de regionale udtaler, som Mogensen noterer. I mange tilfælde lykkes det ham at inddrage især østrigske og schweiziske udtale, d.v.s. udtaler, der i Østrig og Schweiz anerkendes som standardsproglig norm, men også andre typiske regionalvarianter, herunder ikke sanktionerede i østrigsk. (Til Mogensens bemærkning s. 15 om Siebs-redaktionens udarbejdelse af en ‘gemäßigte Hochlautung’ for Østrig og Schweiz skal det tilføjes, at det østrigske ‘Beiblatt’ til Siebs er udarbejdet af en særlig østrigsk arbejdsgruppe, hvis resultater er approberet af de østrigske myndigheder). Regionalvarianterne er gennemgående korrekte; for Østrigs vedkommende er de stort set overtaget fra Lipold (i: P. Wiesinger: ‘Das österreichische Deutsch’, 1989). Dog tager Mogensen s. 59 fejl i beskrivelsen af tendensen til “sænkning af [a:] til [o:]”. Fænomenet beskrives ofte som “Verdämpfung” eller “Verdunkelung”. Det er muligvis denne lydmalende terminologi, der får Mogensen til at sige “sænkning”. Fonetisk er der tale om en vis “Hebung” (jvf. hans egen vokaltrekant) -

men mere afgørende om en velarisering, hvilket automatisk udløser en vis runding. Og så er der ikke tale om en udtale som [o:], men som [ɔ:]! Dermed også paralleliteten til (Mogensens) [A] til [ɔ] s. 61. Mon ikke der er tale om en trykfej? I øvrigt er tendensen mere problematisk end som så, idet det kun er i visse ordtyper velariseringen finder sted. - Når Mogensen nu inddrager regionalvarianterne, kan det undre, at han ikke nævner fænomenet løs versus fast tilslutning (som sproghistorisk set har haft afgørende betydning for vokalerens historie), idet dette fænomen må anses for et væsentligt træk i fx østrigsk standardsprog. Den karakteristiske "forlængelse" af korte slappe vokaler i østrigsk er fonetisk at anse - ikke som forlængelse - men som løs tilslutning.

Ellers må det anbefales, at fremstillingen af fonemets realisering og dets forhold til skriften læses med største omhu. Fx betyder pilen i afsnittet om /i(:)/-fonemet, at den lange i-lyd ortografisk gengives snart som 'ie', 'ih', 'ieh', 'i' + særlige ortografier, og at reduceret [i] kan gengives som 'ie' og 'i'. Det betyder ikke, at grafemerne til højre for pilen kun har én fonetisk realisering.

Kap. 4, 5, 6 og 7 behandler konsonantsystemet. Beskrivelsen er - som altid - solid og veldisponeret. I fonetiske afsnit fastlægges de artikulatoriske kriterier præcist, og i de fonologiske opstilles der minimalparskemaer for at underbygge påstandene om antallet af fonemer. Skemaet s. 78 over spirantfoneminventaret er rigtigt, men lidet pædagogisk, idet det kræver en trænet fonologhjerne at få øje på principperne bag opstillingen! Fortjenstfuld er inddragelsen af de danske konsonanter som sammenligningsgrundlag, diskussionen om /X/-fonemet, om afledningsendelsen *-ig* og den omhyggelige gennemgang af /r/-fonemets realiseringer.

Min kritik af konsonantkapitlet skal rettes mod fig.: For alle konsonanter behandles - jvf. overskriften - "fra lyd til skrift". Men det, Mogensen gør, er at gå fra fonem til skrift. Og det er noget andet. Mogensen siger principielt overalt som s. 73: "/p/ (bilabial fortis-klusil) skrives: 'p', 'pp', 'b', 'bb'". Der anføres eksempler, fx *lobte*, *gibt*. - Dette er betænkeligt. For det første kan man ikke om en abstraktion som et fonem sige, at det - som her - er "en bilabial fortisklusil". Realiseringen af /p/ er en bilabial fortisklusil, nemlig [p]. Det, Mogensen beskriver, er slet ikke fonemernes ortografiske gengivelse, men de tyske enkeltlyds. (Enkeltlyd her forstået som standardsprogets for de enkelte konsonantlyd normsatte bundtning af distinktive, fonetiske træk); in casu på s. 73 er det altså lyden [p]'s ortografiske gengivelse, der beskrives. (Om [p] så udtales mere eller mindre aspireret, mere eller mindre fortis, er irrelevant). Dertil: Som antydnet ovenfor er det ikke hensigtsmæssigt fx at sige, at der i [gi:pt] er et fonem /p/, som skrives 'b'. Der er i alle former af *geben* et /b/-fonem. Dette fonem realiseres i udlyd som [p], fx i [gi:pt]. Derfor kan det siges, at lyden [p] i bestemte former af et ord som *geben* skrives 'b'. Desværre er hele

beskrivelsen af relationen mellem konsonantlyd og skrift behæftet med denne misforståelse. (I vokalafsnittet undgås misforståelsen, idet det her først noteres, hvilke allofer et vokalfonem har og dernæst beskrives, hvorledes disse allofer skrives). Jeg vil anbefale Mogensen at gennemtænke forholdet mellem fonem og lyd igen, idet jeg indtil videre forbeholder mig at mene, at forholdet mellem lyd og skrift netop tager udgangspunkt i lyden og ikke i fonemet. I næste udgave kan det hele klares ved at erstatte fonem-skråstregerne i de relevante afsnit med kantede parenteser!

Alligevel synes jeg der er grund til at glæde sig over Mogensens 'Tysk fonetik'. Det er en solid og veldisponeret fremstilling, som nok skal blive nyttig for fagets begyndere. Visse vil nok mene, at Mogensens fremstilling er for "gammelaldags", idet den hverken bruger den fra den angelsaksiske tradition kendte terminologi eller indlader sig på nyere fonologisk teori. Heroverfor vil jeg fremhæve det synspunkt, at Mogensens bog kan etablere et solidt grundlag for den, der vil gå videre ad fonetikken og fonologiens spændende veje. Et godt, velbefæstet grundlag er nu som regel det bedste udgangspunkt for mere avancerede studier.

Jeg kan anbefale bogen som en god lærebog til undervisningen i fonetik på det indledende niveau - især når de oplagte fejl er fjernet i næste oplag!

Flemming Talbo Stubkjær

Paul Valentin (Hrsg.): *Rechts von N. Untersuchungen zur Nominalgruppe im Deutschen*. Tübingen: Narr Verlag, 1992

og

Marcel Vuillaume, Jean-François Marillier, Irmtraud Behr (Hrsg.): *Studien zur Syntax und Semantik der Nominalgruppe*. Tübingen: Narr Verlag, 1993 (= bind 1 og 2 i serien *Eurogermanistik*)

Med ovenstående værker foreligger de første to bind i serien *Eurogermanistik*, der bevidst introducerer arbejder primært af franske og andre ikke-tyske lingvister, fordi, som der står i forordet til det første bind, såkaldte xenogermanister (germanister med tysk som fremmedsprog) kan bidrage på en særlig måde til udforskningen af det tyske sprog. Som fremmedsprogsbrugere vil sådanne forskere bevidst eller ubevidst betragte det tyske sprog ud fra en kontrastiv synsvinkel - her må tilføjes uden dog nødvendigvis at bedrive decideret kontrastiv lingvistik - og derigennem ofte være i stand til at pege på særligt tyske grammatiske elementer, der måske ellers ikke ville blive lagt mærke til. Dette synspunkt er efter alt at dømme ved at være alment anerkendt. Således var årsmødet i marts måned for Institut für Deutsche Sprache i Mannheim netop i år

ganske særligt ved, at foredragene for første gang ikke udelukkende omhandlede det tyske sprog, men også andre, idet temaet var *Deutsch typologisch*.

Det er hensigten, at der i serien *Eurogermanistik* skal udkomme to bind om året, hvor hvert bind omhandler et bestemt tema. Temaerne for de første to bind i serien, der er artikelsamlinger, ligger meget tæt op ad hinanden, idet de begge relaterer sig til nominalfrasen: bind 1 omhandler primært de sproglige elementer, der står til højre for nominet som kerne i nominalfrasen og bind 2 primært den samlede nominalfrase og de sproglige elementer, der står til venstre for nominet (determinativer og attributive adjektiver).

Bind 1 *Rechts von N* indeholder 12 artikler, der alle bygger på bidrag fra et kollokvium afholdt i efteråret 1991 på Sorbonne universitet. De første to artikler behandler primært højreudvidelser set i forhold til nominalfrasen som helhed. I hovedparten af de øvrige artikler udgør temaet forskellige former for højreudvidelser, en enkelt artikel omhandler dog snarere venstrestillede udvidelser i form af foranstillede genitivfraser.

M.-H.PÉRENNEC beskriver i sin artikel *Rechts gegen links? Højreudvidelserne i nominalfrasen*, herunder disses særstatus på det morfo-syntaktiske og det semantiske niveau. Bl.a. opviser de prototypiske højreudvidelser til forskel fra de prototypiske venstreudvidelser i form af attributive adjektiver ikke nogen form for morfologisk overensstemmelse med den overordnede kerne (køn, tal, kasus), og de kan ligeledes til forskel fra venstreudvidelserne ikke modaliseres.

I *Assymetrie deutscher Nominalphrasen* tager H.VATER udgangspunkt i en tidligere fremsat antagelse om, at nominalfrasen med X-bar-syntaks som teoretisk basis er assymmetrisk (se bl.a. VATER 1986). H.VATERs fremstilling førte til kritik af hans opfattelse af nominalfrasen (se HAIDER 1988), idet forklaringsmodellen tilsyneladende førte til flere problemer, end den løste. Der er med foreliggende artikel tale om et bidrag til en længere teoriintern diskussion, som synes at slutte med dette bidrag, idet H.VATER her tilslutter sig en ny tilgang til beskrivelsen af nominalfrasens struktur inden for rammerne af X-bar-syntaksen. Tilgangen er nu almindeligt kendt under betegnelsen DP-løsningen (determinativfrase-løsningen), der er udarbejdet af S.ABNEY. I sit arbejde fra 1987 antager S.ABNEY, at der findes en funktionel kategori Det (determinativ), som kan optræde som kerne i en DP (determinativfrase). Til denne DP kan der knyttes en NP (nominalfrase) som komplement. Dette forhold udtrykkes ofte - lidt misvisende - som følger: den maksimale projektion af N er en DP. DP-tilgangen er nu alment anerkendt hos generativisterne, og H.VATER kan i foreliggende artikel på basis af DP-tilgangen sandsynliggøre, at der ikke længere er tale om (modelbetinget) assymetri, men symmetri, fordi kernen i nominalfrasen således er placeret til venstre i frasen.

D.BRESSON giver i *Syntax der "rechts von N" stehenden Elemente bei rektionalen Nomina* en beskrivelse af højreudvidelserne ud fra en valenstilgang. Der plæderes for ikke at se substantivets valens som et system sui generis, men at man i stedet bør beskrive valensen med basis i en grundlæggende sætning (*Quellensatz*), hvor kernen i nominalfrasen sammen med et støtteverb udgør prædikatet i sætningen. Således kan man bl.a. undgå amibiguitet ved efterstillede genitiver og bedre interpretation af efterstillede præpositionalfraaser.

Temaet for L.M.EICHINGERS bidrag *Der Genitiv als Contractivus* er den efterstillede attributive genitivfrase (genitivattributtet). Der argumenteres for, at genitiven i modsætning til de øvrige kasus har mistet sin semantiske markedhed og primært fungerer som junktor i den de Saussureske forstand. Genitiven signalerer som junktor syntaktisk attributiv status for den nominalfrase, der står i genitiv, og fungerer som komprimeringsinstrument.

J.-F.MARILLIER beskæftiger sig i *Pränominaler und postnominaler Genitiv* altovervejende med den prænominale genitiv og forsøger at gøre op med den gængse opfattelse af, at det overvejende er propriier i genitiv, man finder foranstillet, men fastholder, at der er tale om et stilistisk fænomen. J.-F. MARILLIER argumenterer således for, at der kan være syntaktiske, semantiske og kommunikative årsager til at foretrække prænominelle attributive genitivfraser frem for postnominelle attributive genitivfraser.

P.PERETTI's ("*Genitivus explicativus*" oder *Explikativergänzung*) arbejde ligger inden for rammerne af substantivets valens. Temaet er de attributive aktanter i form af genitivfraser, der sædvanligvis betegnes *genitivus explicativus* hhv. *definitivus*. Med de termini er der taget udgangspunkt i det attributive udtryk og dets semantiske relation til det overordnede led. P.PERETTI foretrækker dog i stedet at tage udgangspunkt i det overordnede led og dets semantiske relation til et attributivt udtryk og anvender hellere termen eksplikative aktanter (*Explikativergänzungen*) som overordnet begreb for den bestemte semantiske relation. Genitivfrasen er blot en af flere realiseringsmuligheder; nominalfrase i nominativ, *von*-frase, *daß*-sætning, indirekte spørgebisætning med *ob*- eller *w*-subjunktor, infinitiv-sætning med *zu* er andre muligheder. På denne baggrund præsenteres et forslag til klassifikation af det overordnede led, hvortil der kan knyttes eksplikative aktanter incl. oplysninger om, hvilke realiseringsmuligheder der i hvert tilfælde kan være tale om.

I G.R.MARSHALLS bidrag, *Überlegungen zum nachgestellten Adjektiv im Deutschen*, behandles efterstillede ubøjede adjektiver, der ikke er adskilt fra korrelatnominet¹ med et komma eller anden form for tegnsætning. De efter-

¹ Dette er min foreløbige oversættelse af den tyske term *Bezugs-NP*, som er den NP et givent element lægger sig til.

stillede ubøjede adjektiver forekommer primært inden for to områder: poesi og erhvervskommunikation. Genstand for beskrivelse er deres funktion og mulige udvidelser til det overordnede led og det efterstillede adjektiv som helhed.

Som en lille bemærkning betvivler G.R.MARSHALL, at adjektiverne i et eksempel som *Dort stand ein Felsen, spitz und weiß* har appositionsstatus, fordi der ikke hersker kasus-, numerus-, genuskongruens. Jeg vil i den forbindelse henlede opmærksomheden på SCHINDLER 1990 (se evt. også nedenstående kommentarer til Schindlers bidrag til nærværende værk) samt LAWRENZ 1993, hvori det bl.a. netop tilbagevises, at kongruens er en betingelse for eksistensen af en apposition.

I.BEHR og H.QUINTIN beskæftiger sig i *Postnominale Präpositionalgruppen in verblosen Äußerungseinheiten* med postnominale præpositionalfraser, hvorved her forstås præpositionalfraser, der følger umiddelbart efter en nominal kerne, og som enten fungerer som underled til den forangående nominelle struktur eller som konstituent i en anden struktur. Nærmere betegnet beskæftiger de sig med sådanne præpositionalfraser i ytringsenheder uden verbal. De ønsker at besvare spørgsmålet om, hvorledes disse postnominelle præpositionalfraser interpreteres, og mener, at man som læser automatisk opfatter nominalfrasen og præpositionalfrasen som én syntaktisk enhed, men at man under inddragelse af kontekst via bestemte interpretationsmønstre opfatter præpositionalfrasen som binær.

Dette bidrag er yderst interessant og relevant ud fra en receptiv synsvinkel. Selve interpretationsproblemet bliver for mig at se iøvrigt ikke mindre i det centrale sætningsfelt (*Mittelfeld*) i ytringsenheder med verbal, hvilket de fleste fremmedsprogsundervisere sikkert vil nikke genkendende til. I dette felt kan der forekomme mange nominalfraser, genitivfraser og præpositionalfraser, hvis hypotaktiske relationer kan være svært gennemskuelige. Netop denne problematik danner da også udgangspunkt for ph.d.-projektet *Grammatik und Textverarbeitung in der Fremdsprache*, som Truls Berggren (Germanistisk institutt, Oslo universitet) p.t. arbejder på.

Postnominelle præpositionalgrupper er ligeledes temaet i F. SCHANENs yderst komprimerede bidrag med den ukomplicerede titel *Präpositionalgruppen rechts von N*. F. SCHANEN inddeler elementerne efter kernen i den overordnede nominalfrase i formelle topologiske felter (*Stellungsfelder*) og opstiller funktionel-semantiske principper for topologien.

C.CORTÈS og H.SZABO (*Die Tatsache, daß ...X... / der Versuch, + Infinitivsatz: einem Begriffsbildungsmuster entsprechende Nominalgefüge mit Nebensatz*) inddeler på basis af et omfattende testapparat nominelle konstruktioner med bisætning tilknyttet som underled i 14 typer og sammenligner to af disse med hinanden (abstrakt nomen + ikke relativsætning / nominalisering + valensled direkte overført fra verbalet).

Temaet for artiklen *Grammatische Eigenschaften und semantische Funktionen von NP-Zusätzen im Deutschen* af W.SCHINDLER er såkaldte tilføjelser til nominalfraser, der fungerer som basis for den samlede konstruktion (basis-NP). W.SCHINDLER benytter termen tilføjelser som grammatisk samlet betegnelse for en række sproglige konstruktioner, der opviser mange lighedspunkter mht. basis, placering, partikelskopos og kongruens. På samme punkter afviger disse fra andre sproglige konstruktioner som attributtet og det såkaldte indskud (traditionelt: *Paranthese*). Den prototypiske tilføjelse er den frie apposition, derudover finder vi her også bl.a. restriktive relativsætninger.

Artiklen er en sammenfatning og til dels videreudvikling af SCHINDLER 1990, som yder et stort bidrag til appositionsforskningen (jfr. bl.a. HELBIG 1992, 89). Det er i nævnte værk lykkedes for W.SCHINDLER at skitsere en metode til samlet at beskrive konstruktioner, der enten slet ikke har været behandlet, alene har været behandlet sporadisk eller ikke har været behandlet i en større grammatisk sammenhæng. I den forbindelse kan det iøvrigt nævnes, at LAWRENZ 1993 - uafhængigt af SCHINDLER 1990 og med en anden teoretisk basis (den generative grammatik) - på bedste vis støtter konklusionerne i SCHINDLER 1990.

I foreliggende artikel definerer W. SCHINDLER indledningsvis sit genstandsområde, hvorefter dette afgrænses fra attributterne på den ene side og de såkaldte indskud på den anden. Ud fra tilføjelsernes overordnede funktioner skelner W.SCHINDLER herefter mellem 3 grupper af tilføjelser. En første gruppe består af såkaldte prædikative tilføjelser, der har den funktion at levere udsagn om basis-NPen, og her finder vi bl.a. den prototypiske tilføjelse - den frie apposition. En anden gruppe består af såkaldte mængderelationerende tilføjelser, hvis funktion det er at gentage, variere, parafrasere, præcisere eller korrigere basis-NPen. Den tredje og sidste gruppe består af såkaldte via markering udskilte underled, som ved bortfald af markering ville være typiske attributive underled. Det er disse tilføjelsers funktion at levere baggrunds-information respektive at fremhæve bestemte informationer og det i større grad end de tilsvarende typiske attributter.

Bind 2 *Studien zur Syntax und Semantik der Nominalgruppe* indeholder 11 artikler, der alle bygger på bidrag fra et kollokvium afholdt i efteråret 1990 i Nice. De 4 første artiklers genstandsområde ligger inden for determinativet, de næste 3 omhandler det foranstillede attributive adjektiv; værket afsluttes med 4 bidrag, der med forskellige udgangspunkter behandler nominalfrasen som helhed, eksempelvis med dets interne struktur. Fem af de 11 forfattere bidrog iøvrigt også til bind 1.

Temaet for H.-W.EROMS bidrag *Der indefinite Nominalnegator "kein" im Deutschen* er negatoren *kein*, som H.-W.EROMS ikke ser som en særlig nega-

tion (*Sondernegation* set i forhold til sætningsnegationen (*Prädikatsnegation*)), men som en nominalnegation, der er med til at komprimere sproglige udtryk. I langt de fleste tilfælde kan nominalnegationen, der iøvrigt på mange punkter viser stærke paralleller til den indefinitte artikel, således parafraseres til et udtryk, hvori nominalnegationen er afløst af sætningsnegationen. Med tiden har brugen af *kein* udviklet sig til at blive et selvstændigt formuleringsmønster, hvorfor man i dag også støder på sproglige udtryk med *kein*, som ikke kan parafraseres.

M.-H.PÉRENNEC præsenterer i sin artikel *Was leistet der Nullartikel, falls es ihn gibt?* en tilgang til temaet nulartikel, der på umiddelbart tiltalende måde kan levere belæg for ikke at tale om en nulartikel, men alene om ingen artikel. M.-H.PÉRENNEC bygger på J.-M.ZEMB (1978/1984), hvor han i sin beskrivelse af artiklen tager udgangspunkt i nominet og ikke i artiklen selv. Nogle nominer er i stand til selv at betegne, mens andre har brug for en såkaldt revitalisator, det være sig i form af et determinativ, numeralie eller adjektiv. Ved at analysere nominalfrasers forekomst med resp. uden artikel på den basis i tekstperspektiv sandsynliggør M.-H.PÉRENNEC, at det er de såkaldte makrotemaer, der har indflydelse på, hvorvidt en nominalfrase forekommer med eller uden artikel.

I F.SCHANENs artikel *ALL-: Determinans? Quantor? Identifikator? Totalisator?* plæderer forfatteren for at betragte *ALL-* som et sprogligt tegn, der betegner en mængde, masse eller et domæne som fuldt. Denne fylde ser F.SCHANEN principielt hverken bundet til kvantitet eller identifikation.

H.VATER (*Determinantien in koordinierten NPs*) behandler med udgangspunkt i den nye DP-tilgang inden for den generative grammatik som beskrevet ovenfor koordinerede determinativfraser og nominalfraser / koordinerede fraser uden nogen form for realiseret determinativ ud fra en referentiel-semantisk synsvinkel. Koordinerede determinativfraser tilskrives principiel polyreference; koordinerede nominalfraser / koordinerede fraser uden realiseret determinativ tilskrives i singularis principiel monoreference og i pluralis såvel mono- som polyreference. Denne referentiel-semantiske forskel mellem de to (tre) frasetyper støtter således iflg. H.VATER DP-tilgangen.

De foranstillede attributive adjektivs serialisering er temaet for artiklen *Vom Nutzen der Nominalklammer* af L.M.EICHINGER, der ser serialiseringen som en følge af den såkaldte nominalramme. Rammen består som bekendt af artiklen som det åbende element og nominet som det lukkende element. Omgivet af disse elementer er de foranstillede attributive adjektiver, der funktionelt kan karakteriseres som hhv. artikel-, adjektiv- og substantivlignende. Denne tredeling afspejles i L.M.EICHINGERS serialiseringsmodel for de foranstillede attributive adjektiver, hvor en første *Cluster* indeholder såkaldte artikelklassifikatorer (quantificativa og situativa), en anden qualificativa (exis-

timativa og qualitative), og en sidste substantivklassifikatorer (descriptiva og classificativa). L.M.EICHINGER betragter med rette sin serialiseringsmodel som en forenklet beskrivelse, der - som artiklens titel lover - på bedste vis drager nytte af nominalrammen.

Rækkefølgen af foranstillede attributive adjektiver er ligeledes temaet for M.SCHECKERs *Zur Reihenfolge pränominaler Adjektive im Rahmen einer kognitiv orientierten Grammatik*, der - som titlen antyder - ikke blot byder på en beskrivelse af rækkefølgen, men også på en kognitiv baseret forklaring på samme.

E.FAUCHER (*Komma zwischen Attributadjektiven - Zur vergleichenden Ethologie der Zeichensetzung*) anvender - helt i serien *Eurogermanistiks* ånd - eksplicit ikke-tyske eksempler (altovervejende franske) til nærmere beskrivelse af kommaets funktion og betydning i det tyske sprog i forbindelse med foranstillede attributive adjektiver. E. FAUCHER ser kommaet som et grænse signal, der dels kan sættes af syntaktiske årsager og dels af semantiske. Syntaktisk signalerer kommaet mellem to foranstillede attributive adjektiver, at begge indtager samme syntaktiske position og dermed begge alene er attributter til kernen. Uden komma ville de indtage hver sin syntaktiske position, og således ville det ene attribut lægge sig til kernen og det andet til attribut og kerne som helhed. Semantisk signalerer kommaet mellem to foranstillede attributive adjektiver, at begge attributter tilhører samme semantiske kategori resp. viser i samme argumentative retning. På fransk kan kommaet ikke have samme funktion. I tilsvarende tilfælde finder man en konnektor til de så iøvrigt efterstillede attributive adjektiver. Disse lingvistiske betragninger bringes sluttelig i forbindelse med etologiske.

I artiklen *Zur Distribution und Abgrenzung von enger Apposition und Attribut* behandler E.LÖBEL de såkaldte attributive appositioner. Indledningsvis diskuterer E.LÖBEL anvendelsen af termen apposition og især samspillet mellem attributiv apposition, fri apposition og attribut. Denne diskussion efterfølges af en beskrivelse af den attributive appositions kendetegn. E.LÖBEL argumenterer imod den generelle opfattelse af, at frie og attributive appositioner udgør en fælles klasse (terminologisk betegnet med termen apposition) med flere fælles træk i forhold til attributter. De frie appositioner opviser snarere flere fælles træk med attributter med nominal kerne (genitiv- og præpositionalattributter) end med attributive appositioner. Denne opfattelse taler direkte mod konklusionerne i to tidligere nævnte værker. Såvel W. SCHINDLER (1990) som B.LAWRENZ (1993) pointerer netop, at de prototypiske, frie appositioner udskiller sig klart fra de prototypiske attributter til forskel fra den attributive apposition, der inden for en kontinuerlig skala ligger nærmere attributter end frie appositioner. W.SCHINDLERs konklusion drages på basis af et langt mere omfattende testapparat end det, E.LÖBEL henviser til.

B.LAWRENZ baserer sin konklusion på analyser foretaget ud fra en generativ tilgang, nærmere betegnet den tidligere nævnte DP-tilgang, og kan sandsynliggøre, at frie appositioner tilknyttes på DP-niveau, og at attributter, herunder attributive appositioner, tilknyttes på et af NP-niveauerne (i.e. under DP-niveau). En ting er de dog alle enige om: den anvendte terminologi *svarer ikke til de sproglige data*, som E.LÖBEL udtrykker det (p. 149). Dette er netop en af grundene til, at W.SCHINDLER i sit arbejde som overordnet term ikke opererer med termen *apposition*, men med termen *tilføjelse*.

C.R.L.G. (Centre de Recherche en Linguistique Germanique) behandler i artiklen "*Dieser Schuft von einem Hausmeister*" - *Überlegungen zu den morphosyntaktischen und semantischen Eigenschaften von Strukturen nach dem Muster "N-von-N"* sproglige konstruktioner af typen *N-von-N* på morfo-syntaktisk, syntaktisk og semantisk niveau og mener på den baggrund at kunne vise, at der på alle tre niveauer er forskel mellem de konstruktioner, hvor N2 indeholder den indefinitte artikel *ein*, og sådanne, hvor N2 ikke indeholder den indefinitte artikel *ein*.

J.-P.CONFAIS (*Nullkasus und Nichtmarkierung der Nominalgruppe im heutigen Deutsch*) plæderer for at skelne klart mellem *nulkasus* og *ikke-markering* af kasus, behandler især mange af de problemer i forbindelse med kasusmarkering, der kan opstå ved nominer uden nogen form for underled ($\emptyset$ N) og beskriver sluttelig nominativens funktion som nulkasus.

I.BEHR / H. QUINTIN afslutter bind 2 med en artikel om nominalfraser i ytringsenheder uden verbal (*Zur Leistung und Funktion von Nominalgruppen in verblosen Äußerungseinheiten*). Artiklen kan lidt bagvendt ses som en introduktion til deres artikel i bind 1 om postnominale præpositionalfraser, der følger umiddelbart efter en nominalfrase i en ytringsenhed uden verbal. Ytringsenhederne uden verbal er hyppigt forekommende og ikke bundet til nogen bestemt teksttype. I.BEHR / H.QUINTIN lægger i deres behandling af ytringsenhederne uden verbal stor vægt på konteksten, hvorfor udgangspunktet for opstilling af en typologi naturligt tager sit udgangspunkt i ytringernes relation til konteksten. På den baggrund fremkommer foreløbigt 4 forskellige typer ytringsenheder uden verbal.

For såvel *Rechts von N* som for *Studien zur Syntax und Semantik der Nominalgruppe* foreligger der ganske vist specifikke temarammer, men disse rammer er så vide, at artiklerne er heterogene. Dette sammenholdt med en begrænset længde på artiklerne (i bind 1 har artiklerne en længde af ca. 12 sider; i bind 2 en længde af ca. 20 sider) gør, at man ikke kan forvente dybdegående fremlæggelser af forskningsarbejder, men snarere alene introduktioner til og problematiseringer af emneområder inden for temarammen, hvilket der da også gøres opmærksom på i forordet til bind 2. Det gælder således generelt for artiklerne og især for artiklerne i bind 1, at den videnskabelige metode, det teo-

retiske grundlag, analysemetoder, præmisser, modeksempler, problematiske eksempler etc. ofte end ikke omtales. Det må pointeres, at bind 2 i forhold til bind 1 fremstår som en knap så heterogen samling af artikler og umiddelbart fremviser mere dybdegående bidrag. På trods heraf vil jeg alligevel konkludere for begge bind, at jeg kunne have ønsket mig færre, længere og mere homogene artikler. Dette må dog alene forstås som en lille kritisk bemærkning, da det omvendt må siges, at de foreliggende værker giver et ganske godt indblik i forskningsområdet nominalfrasen og på glimrende vis kan vække interessen for yderligere forskningsarbejder eller virke inspirerende på igangværende arbejder.

Litteratur

- Abney, S. (1987): *The English Noun Phrase in its Sentential Aspect*. Cambridge / MA:MIT (ph.d.-afhandling).
- Haider, Hubert (1988): *Die Struktur der deutschen Nominalphrase*. I: Zeitschrift für die Sprachwissenschaft, Nr. 7/Heft 1, 32-59.
- Helbig, Gerhard (1992): *Wolfgang Schindler: Untersuchungen zur Grammatik appositionsverdächtiger Einheiten im Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag 1990. XII, 354 S. (*Linguistische Arbeiten*. Bd. 246) (anmeldelse). I: Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik, nr. 1, 1992, 86 - 89.
- Lawrenz, Birgit (1993): *Apposition - Begriffsbestimmung und syntaktischer Status (=Studien zur deutschen Grammatik 44)*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Schindler, Wolfgang (1990): *Untersuchungen zur Grammatik appositionsverdächtiger Einheiten im Deutschen (=Linguistische Arbeiten, bind 246)*.: Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Vater, Heinz (1986): *Zur NP-Struktur im Deutschen*. I: Vater, H. (udg.): *Zur Syntax der Determinantien*. Tübingen: Narr-Verlag, 123 - 145.
- Zemb, J.-M. (1978/1984): *Vergleichende Grammatik Französisch-Deutsch*. Bind 1/2. Mannheim: Dudenverlag.

Marianne Ditlevsen

Sammenligning af fagsproglige tekstsorkonventioner - et ph.d.-arbejde

21. februar forsvarede jeg ved Handelshøjskolen i Århus en ph.d.-afhandling inden for det ovennævnte emne (originaltitel: Vergleich fachsprachlicher Textsortenkonventionen, Engberg (1994)). Afhandlingen har som sit hovedformål at beskrive, forklare og sammenligne leksikalske enheder, som er omfattet af tekstsorkonventioner (TSK). Som genstandsområde valgtes tyske og danske landsretsdomme. Dette valg har flere grunde:

- for det første er disse tekster relevante både for undervisningen i fagsproglig oversættelse og for den praktiske oversættergerning.
- for det andet udmærker de sig ved, at de er handlingsdominerede, dvs. de har en dominant appelfunktion iflg. Bühler (1934). Dette træk gør dem til gode udgangspunkter for udvikling og afprøvning af en konkret analysemetode for tekster, der som en stor del af de fagsproglige tekster ikke har som hovedformål at informere, men at udføre handlinger, der opfordrer til eller begrænser handlinger hos modtageren.
- for det tredje er landsretsdomme karakteriseret ved, at de består af tekstdele, som funktionsmæssigt adskiller sig væsentligt fra hinanden. Det er derfor ved undersøgelser af tekster fra denne genre muligt at undersøge den samme afsenders formuleringer i relation til variation af funktionelle faktorer. Jeg har udnyttet dette på den måde, at jeg har undersøgt et mindre antal konventioner inden for delteksterne RUBRUM (præsentation af sagens rolleindehavere), TENOR (dommens konklusion), SAGSFREMSTILLING (præsentation af sagen) og PRÆMISSER (domstolens argumentation) i danske og tyske landsretsdomme. Det er overalt undersøgt, hvordan bestemte handlinger udføres konventionelt, hvorfor de konventionelle sproglige midler anvendes, og hvor stor variationsbredden er inden for de enkelte deltekster.

Tre aspekter af tekstsorkonventioner

En væsentlig del af afhandlingens teoridel behandler TSKs status og deres relationer til andre lingvistiske størrelser. Termen "tekstsorkonventioner" er indført af Reiß (se f.eks. Reiß (1989)) som betegnelse for sproglige genrerregelmæssigheder, som er medkonstituerende for disse genrer. Hovedpunkterne i diskussionen kan sammenfattes i følgende udsagn: De sproglige træk ved en tekst, hvis forekomst er styret af TSK, og som kan relateres til funktions- og situationselementer, udgør sammen med disse et handlingsmønster efter defi-

nitionen hos Franke (1991), dvs. en konventionaliseret kombination af funktions- og situationselementer på den ene side og sproglige træk på den anden. Det drejer sig om hyppigt anvendte udtryk for disse kontekstuelle elementer. Dermed kan de sproglige træk siges at henvise konventionelt til funktions- og situationselementer.

TSK er således udtryk for typiske (dvs. karakteristiske og hyppige) sproglige træk ved en genres tekster. Forekomsten af disse træk er ikke i sig selv nødvendig, for at en tekst kan siges at tilhøre en bestemt handlingsdomineret genre. En sådan genre (= en klasse af handlingsdominerede tekster, hvormed der udføres de samme handlinger i de samme situationer) er karakteriseret ved, at alle tekster, der hører til klassen, er realiseringer af et prototypisk handlingsmønster, og en tekst er allerede en realisering af et bestemt handlingsmønster, hvis den indeholder de indholdselementer, der er nødvendige for at udføre bestemte funktioner i bestemte situationer. Tekstsortkonventionerne bestemmer så de konventionaliserede udtryk for disse indholdselementer. De sproglige enheder, der er berørt af TSK, udgør dermed den sproglige del af genreens prototypiske kerne. Men på grund af deres prototypiske karakter er de blot signaler for tilhørsforholdet, deres forekomst er ingen ufravigelig betingelse.

De prototypiske handlingsmønstre er endelig typisk bundet til bestemte grupper af afsendere. Dette ses af, at der ofte kræves en bestemt sproglig og faktisk viden for at kunne udføre de handlinger, der er defineret i handlingsmønstrene succesfuldt, og at der er tale om, at handlingsmønstrene er opstået, ved at bestemte grupper af afsendere rutinemæssigt anvender bestemte sproglige elementer til udførelse af handlinger i forbindelse med deres erhverv. Sådanne handlingsmønstre kan siges at høre til en bestemt teknoлект (definition: Det sprogbrug som anvendes i kommunikationen mellem eksperter på tal om det gensammata fackområdet (Laurén (1993, 14)). Den henvisningsfunktion, som de berørte sproglige træk har (henvisning til genre, henvisning til funktions- og situationselementer), er dermed ikke af generel art, men derimod bundet til fagintern kommunikation. Man må mindst have viden om de funktioner, der kan udføres inden for det faglige handlingsområde, for at kunne afkode signalerne i overensstemmelse med afsenderens intention.

Kontrastiv tekstologi som disciplin, hvormed sådanne studier kan udføres.

I nogen grad i afhandlingen, men i endnu højere grad i den forelæsning, der indledte ph.d.-forsvaret, har jeg endvidere beskæftiget mig med metodiske problemstillinger, med de lingvistiske beskrivelsesmetoder, der må lægges til grund ved undersøgelser som dem, jeg har gennemført i mit ph.d.-arbejde. Med en term fra Spillner (1981) og Hartmann (1980) kan den anvendte meto-

de kaldes for **tekstologi**. Herunder forstås en tekstuel lingvistik, der tager sit udgangspunkt i hele teksten og de funktioner, der udføres med den i dens formuleringssituation, og dernæst undersøger, hvilke sproglige midler der anvendes til at realisere disse funktioner. Der er dermed tale om en undersøgelsesmetode, hvor man primært arbejder ud fra en top-down strategi og derudfra sammenkæder viden om generelle træk ved sproglige elementer med viden om den specifikke ko- og kontekst, disse elementer anvendes i. Metoden er kraftigt inspireret af hermeneutikken og kan med Coseriu (1994) kaldes for "Linguistik des Sinns". Hvor Coseriu imidlertid herunder forstår en lingvistik, der undersøger den individuelle teksts særkende og de specifikke betydninger, den individuelle tekst har, undersøger tekstologien de specifikke betydninger, som går igen i tekster, der tilhører en bestemt genre. Tekstologiens genstand er dermed undersøgelsen af, hvordan typiske specifikke betydninger realiseres i tekster fra en bestemt genre, og den **kontrastive tekstologi** har som yderligere mål at sammenligne realiseringen af disse betydninger interlingualt.

Udgangspunktet i helteksten adskiller denne form for tekstuel lingvistik fra den mere traditionelle form for tekstlingvistik, som beskæftiger sig med de dele af en teksts sætninger, der bidrager til at skabe sammenhæng i tekster, og som bedst beskrives ud fra denne kohæSIONSSKABENDE funktion. Denne sidstnævnte form for tekstlingvistik (den transfrastiske lingvistik) tager i sidste ende sit udgangspunkt i sætningen, hvilket sat på spidsen betyder, at den har et ganske andet undersøgelsesobjekt end tekstologien: den transfrastiske lingvistik beskriver, hvilke betingelser der generelt gælder for en teksts dannelse som kæde af sætninger, tekstologien beskriver, hvorfor en bestemt tekst eller en bestemt gruppe af tekster fungerer i deres specifikke situationer.

Diskussionspunkter fra forsvaret

Blandt de kritikpunkter, der blev diskuteret under forsvaret, skal der her afslutningsvis fremhæves to punkter af mere generel interesse. I afhandlingen er der forsøgt skelnet mellem en pragmatisk og en leksikalsk orienteret fagsprogsdefinition. Efter den pragmatiske definition er et fagsprog lig med den sprogbrug (det subsprog), der anvendes ved udførelsen af faglige handlinger inden for et fagligt handlingsunivers. Faglig viden og afsenderens tilhørsforhold til en faglig gruppe er de vigtigste parametre for at definere denne type af fagsprog. Efter den leksikalske definition er et fagsprog en gruppe af ord, der statistisk set anvendes hyppigt eller udelukkende i en bestemt gruppe af faglige tekster. En vigtig forskel imellem de to typer af fagsprogsdefinition består i, at man ved den leksikalske definition kan antage et realiseret almensprog som værende den mængde af ord, der generelt anvendes i alle tekster inden for et sprogområde. Heroverfor er det ved den pragmatiske definition vanskeligt at forestille sig et realiseret almensprog, idet enhver sprogbrug kan siges at være

knyttet til handlinger inden for et bestemt handlingsunivers. Almensproget, dvs. det sprogsystem, der ligger til grund for udførelsen af de specifikke sproglige handlinger, må derimod opfattes som et udelukkende virtuelt system, dannet ved abstraktion ud fra de konkrete sproglige handlinger. Denne forskel mellem de to fagsprogsopfattelser kom ikke tilstrækkeligt klart frem i afhandlingen.

Det andet punkt, der var genstand for mere dybtgående diskussion, var den måde, hvorpå betydning opstår i en tekst. Spørgsmålet er, om betydningen er indeholdt i teksten selv, eller om betydningen først opstår ved afkodningen. Ud fra den hermeneutisk inspirerede synsvinkel, der ligger til grund for projektet, er det klart, at jeg går ud fra, at betydning opstår ved afkodningen. Derfor antager jeg da også, at et udtryk som f.eks. *det er bevist, at...* har forskellig betydning for en lægmand og for en jurist: lægmanden forstår i almindelighed dette som [det er sikkert, at ...], mens juristen pga. sin fagviden forstår det som [domstolen var overbevist om, at ...]. Teksten bærer altså på denne måde ikke selv på sin betydning, men giver signaler, som modtageren må afkode. Men det er dog specielt ved juridisk kommunikation vigtigt at fastholde, at der her er tale om en slags afkodningsproces, hvor erkendelsen af den af afsenderen intenderede betydning er af afgørende værdi for forståelsesprocessen, fordi der med denne intention er forbundet en række juridiske konsekvenser. Det, at betydning opstår ved afkodningen, betyder altså ikke, at enhver afkodning er lige korrekt i en juridisk kommunikationssituation. Det betyder derimod, at specifik fagviden er nødvendig, for at den intenderede betydning kan opstå ved afkodningen.

Perspektiver

En hovedintention med projektet var at udvikle et instrumentarium, som også kan indsættes i forbindelse med undervisning i fagsproglig kommunikation, herunder oversættelse af fagsprog. Gennem undersøgelser af sammenhængene mellem konkrete sproglige konventioner og funktioner udført med de tekster, hvori konventionerne gælder, kan der opbygges konkret viden, som kan være af betydning såvel for oversættere som for andre, der skal lære et fagsprog. Men vigtigere er måske, at de metodiske overvejelser, man skal igennem i et projekt som det, jeg har gennemført, kan danne grundlag for udvikling af rutiner, som oversættere kan følge, når de stilles over for tekster fra andre genrer end de, hvis konventioner de allerede kender. Projektet har dermed i hvert fald potentielt også en didaktisk side, og jeg ser det som en stor udfordring i den kommende tid at forsøge at udmønte den oparbejdede viden didaktisk.

Litteratur

- Bühler, Karl (1934/1982): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Neu-
druck, Stuttgart/New York: Fischer.
- Coseriu, Egenio (1994): *Textlinguistik*. 3. Aufl. Tübingen: Francke.
- Engberg, Jan (1994): *Vergleich von fachsprachlichen Textsortenkonventionen. Grund-
legung einer kontrastiven Analyse von morpho-syntaktischen und syntaktisch-
semantischen Regelmäßigkeiten bei konventionell verwendeten Lexemen in
deutschen und dänischen Landgerichtsurteilen*. Upubliceret ph.d.-afhandling.
- Franke, Wilhelm (1991): Linguistische Texttypologie. In: *Germanistische Linguistik*
106/107; 157-182.
- Hartmann, R.R.K. (1980): *Contrastive Textology*. Heidelberg: Groos.
- Laurén, Christer (1993): *Fackspråk. Form, innehåll, funktion*. Stockholm: Studentlitte-
ratur.
- Reiß, Katharina (1989): Textsortenkonventionen und Übersetzen. In: *Hermes* 2; 37-54.
- Spillner, Bernd (1981): Textsorten im Sprachvergleich. Ansätze zu einer Kontrastiven
Textologie. In: Kühlwein, Wolfgang u.a. (Hrsg.): *Kontrastive Linguistik und Über-
setzungswissenschaft*. München: Fink; 239-250.